

Universitetet
i Stavanger

DET HUMANISTISKE FAKULTET

MASTEROPPGAVE

Studieprogram: Spesialpedagogikk - Masterstudium	Vårsemesteret, 2013 Åpen
Forfatter: Cecilie Idsøe (signatur forfatter)
Veileder: Thormod Idsøe	
Tittel på masteroppgaven: Barn som har vært vitne til eller opplevd familievold. Hva vet lærerne om konsekvensene av dette, og hvilke tiltak de kan sette inn for å hjelpe disse barna? Engelsk tittel: Children who have witnessed or experienced domestic violence. What is the teachers' knowledge about the consequences of domestic violence, and what kind of actions can be made to help these children?	
Emneord: Familievold, traumer, identifisering, konsekvenser, kompetanse i skolen	Sidetall: 76 + vedlegg/annet: 14 Stavanger, 13.05.13 dato/år

Om stjernene kunne gråte

*«Om stjernene kunne gråte–
ville de da uttrykke all den smerte jeg føler?*

Å stå alene i mørket

-helt alene–

kjenne kulden,

føle ensomheten,

føle en sår, vond smerte uten ord

-Langt der inne.

Holde rundt en stor, kald bjørkestamme.

Kjenne tårene komme,

tørre, kalde,

vonde, håpløse,

helt alene.

Se opp mot stjernevrømmelen.

Om stjernene kunne gråte,

var jeg ikke alene.»

Forord

Allerede når jeg startet på allmennlærerutdannelsen min i 2008, hadde jeg et klart mål om at jeg skulle gå videre med spesialpedagogikk. Det var en av hovedgrunnene til at jeg valgte den utdanningsretningen jeg har gått.

I løpet av mine to år på spesialpedagogikk har jeg lært utrolig mye mer enn det jeg i utgangspunktet hadde forventet. Det har vært to fantastiske år, og vi har hatt noen veldig dyktige forelesere. Familievoldstematikken har fasinert meg over lengre tid, og jeg synes selv det er skremmende høye tall som kommer frem i mediene. Det har fått meg til å lure på hvorvidt det er nok kompetanse i skolen til å håndtere og avdekke disse situasjonene. Teorien som er tilgjengelig innenfor dette temaet har til tider vært tung å lese, da det er mange triste skjebner som kommer frem.

Jeg vil gjerne rette en stor takk til min veileder ved *Læringsmiljøsentret* ved Universitetet i Stavanger, Thormod Idsøe. Han har vært en enorm hjelp underveis i denne prosessen, og har hele tiden motivert meg til å gjøre mitt beste.

Tusen takk til alle informantene som stilte opp til intervju. Uten dere hadde det ikke blitt noen oppgave.

Til slutt vil jeg også takke min kjære samboer, familie og venner for enorm støtte underveis i oppgaven. Det har jeg satt stor pris på.

Tusen takk alle sammen!

Stavanger, 13.mai 2013.

Cecilie Idsøe

Innholdsfortegnelse

Om stjernene kunne gråte.....	ii
Forord.....	iii
Sammendrag.....	1
1.0 Innledning – Tema og bakgrunn for studien.....	3
1.1 Problemstilling.....	5
1.2 Studiens oppbygning.....	5
2.0 Teori.....	7
2.1 Familievold.....	7
2.1.1 Kategorier for familievold.....	8
2.1.2 Lovverk.....	11
2.1.3 Tidligere forekomst.....	12
2.2 Traumeteori.....	13
2.2.1 Type I og type II.....	15
2.2.2 PTSD.....	16
2.2.3 Komplekse traumer.....	18
2.2.4 Teorien om dobbeltsporet hukommelse.....	19
2.3 Tilknytningsteori.....	20
o B – Trygg tilknytning.....	21
o A – Unngående tilknytning.....	21
o C – Ambivalent tilknytning.....	22
o D – Desorganisert tilknytning.....	22
2.4 Kjennetegn på voldsutsatte barn.....	23
2.5 Pedagogens rolle i møte med familievold.....	28
2.5.1 Tilnæringsfaktorer.....	31
3.0 Metode.....	34
3.1 Valg av metode.....	34
3.1.1 Kvalitativt forskningsdesign.....	34
3.1.1.1 Fenomenologi.....	35
3.1.1.2 Hermeneutikk.....	35
3.1.2 Intervju.....	36
3.2 Intervju og prosessen.....	37
3.2.1 Informanter.....	37
3.2.2 Intervjuguide.....	38
3.2.3 Gjennomføring av intervju.....	40
3.2.4 Bearbeiding og analyse av data.....	41

3.2.5	Etiske vurderinger	43
3.2.6	Reliabilitet	44
3.2.7	Validitet	45
3.2.8	Overførbarhet	46
3.3	Feilkilder	47
4.0	Diskusjon og resultat	49
4.1	Innledning	49
4.2	Tema 1: Familievold	49
4.3	Tema 2: Traumer	54
4.4	Tema 3: Identifisering	59
4.5	Tema 4: Konsekvenser	63
4.6	Tema 5: Skolens rolle	67
5.0	Avslutning	73
5.1	Oppsummering	73
5.2	Oppgavens betydning i praksis og videre forskning	75
6.0	Kildehenvisninger	77
7.0	Vedlegg	82
	Vedlegg 1: Godkjenning fra NSD	82
	Vedlegg 2: Informasjonsskriv	84
	Vedlegg 3: Intervjuguide	85

Sammendrag

Denne studien handler om lærere i «normalskolen», og hvilken kompetanse de sitter på i forhold til familievoldstematikken. Det legges frem i en undersøkelse gjort av Stefansen og Mossige (2007) at 8 % av norsk ungdom under 18 år har blitt utsatt for grov vold fra forelder eller foreldre, og 6 % har vært vitne til grov vold mot en av foreldrene minst en gang i løpet av oppveksten. Det er nok store mørketall innenfor denne tematikken, da mange som utsettes for denne formen for vold gjerne vegrer seg for å ta kontakt med andre som kan hjelpe dem. *Redd barna* legger også frem at vold mot barn er et relativt stort problem i Norge. Når barn utsettes direkte eller indirekte for vold i hjemmet, kan det være uheldig for barnets utvikling (Redd Barna). Familievold blir gjerne kategorisert som *fysisk vold*, *seksuell vold*, *trusler om fysisk eller seksuell vold*, og *psykisk vold* (National Institute of Justice, 2007).

Problemstillingen det forskes på er:

«Barn som har vært vitne til eller opplevd familievold. Hva vet lærerne i «normalskolen» om konsekvensene av dette, og hvilke tiltak kan de sette inn for å hjelpe disse barna?»

Barn som opplever familievold, kan utvikle traumer. I denne studien blir det gjennomgått traume type I, traume type II, komplekse traumer og posttraumatisk stresslidelse (Heltne & Steinsvåg, 2011; Regel & Joseph, 2010; Courtois, 2004; Parkinson, 1993; Terr, 1991).

Studien trekker frem symptomer en kan se hos barn som utsettes for familievold.

Konsekvenser av familievold vektlegges også i denne studien. Når barn opplever familievold, kan det føre til både langsiktige og kortvarige konsekvenser for barnet. Symptomer og konsekvenser av familievold kan være blant annet søvnvansker, blåmerker, psykosomatiske plager, angst, psykose, konsentrasjonsvansker og depresjon (Amiel & Heath, 2003; A. A. Dahl & Dalsegg, 1997).

Metoden som har blitt brukt er et kvalitativt, semi-strukturert intervju. Informantene mine har vært fem lærere i ulike kommuner. De har svart på spørsmål angående familievold, traumer, identifisering av familievold, konsekvenser av familievold og skolens rolle.

Det som har kommet frem gjennom informantene er at deres forståelse for begrepene familievold og traumer er noenlunde lik, og stemmer i stor grad overens med det som kommer frem i teorien som ligger til grunn for oppgaven. Deres svar angående identifisering og konsekvenser av familievold, viser at de kjenner til noen symptomer og konsekvenser, men slettes ikke alle. Informantene legger til at de ikke har fått noe særlig informasjon om dette gjennom utdannelsen og på arbeidsplassen. Dersom de ikke har kunnskap om hva en skal se etter i situasjoner som familievold, og hvordan lærer selv kan hjelpe barnet, så vil det kunne føre til at mange av disse barna ikke får den hjelpen de så sår behøver. Informantene har delte meninger i forhold til om skolen de arbeider på har nok kompetanse når det gjelder denne tematikken. To av informantene legger til at skolen ikke har nok kompetanse, og at det burde være mer kursing og et bedre apparat for å ta imot disse barna. De tre andre informantene poengterer at skolen som helhet har nok kompetanse, men at hver enkelt lærer gjerne ikke har det.

I løpet av en lærers karriere vil han/hun mest sannsynlig møte på flere elever som på en eller annen måte utsettes for vold i hjemmet. Dersom de ikke har noe kompetanse og kunnskap om dette, vil lærer gjerne kunne ignorere atferden. I de verste tilfeller vil da barnet kunne gå gjennom livet uten å ha fått noe hjelp for dette, og det kan føre til mange alvorlige konsekvenser videre i barnets liv.

1.0 Innledning – Tema og bakgrunn for studien

Januar 2012 ble det lagt frem en artikkel i Stavanger Aftenblad at det i Sandnes og Gjesdal kommune er vist en økning av anmeldelser innenfor familievold, mens gatevolden på sin side har opplevd nedgang. Fra 2007 og frem til 2012, ble antall anmeldelser av familievold i disse kommunene doblet (Stokka, 2012). Selv om det viser en økning i anmeldelser, trenger det ikke nødvendigvis tilsi at det foregår mer familievold nå enn tidligere. Den kan skyldes mer fokus på familievold og at emnet kommer mer frem i media nå enn tidligere. Det kan også være en konsekvens av at politiet nå fanger opp flere slike saker eller at folk har lavere terskel for å anmelde. VG skrev i januar at antallet meldte tilfeller av familievold har hatt en økning de siste årene. I løpet av de siste fem årene har det blitt anmeldt 75 % flere familievoldssaker enn det som ble registrert før 2007. Politiet selv skriver at en årsak til dette kan være nettopp det økte fokuset på vold i familien (Lohne & Christiansen, 2013). Uavhengig av årsaken til økningen lurer jeg på om skolen har den nødvendige kompetansen som trengs for å ta imot disse barna på best mulig måte. Dette er fordi skolen er det stedet hvor de fleste barn og unge oppholder seg mest. I Norge er det skoleplikt, og barna bruker ofte største delen av hverdagen på skolen eller med skolearbeid. Lærere og andre ansatte ved skolen, er gjerne de voksne som barnet knytter seg mest til foruten nær familie. Nettopp på grunn av dette ser jeg på det som viktig å se på om skolen har kompetansen som er nødvendig for på best mulig måte kunne ivareta disse barna.

I Stortingsmelding nummer 24, som ble lagt frem til høring onsdag 24.april 2013, kommer det frem at i underkant av 50 % av barnehageansatte mangler relevant barnefaglig utdanning. Der legges det vekt på at for å oppdage og avdekke overgrep mot barn, behøver de ansatte mer utdanning. Det legges frem at det skal satses på mer utdanning for barnehageansatte, og økt rekruttering av personell med relevant utdanning (24, 2012-2013). En kan da også vurdere hvor mye kompetanse det er i skolen. Noen grunnskoler har ansatte som er utdannet for å jobbe i den videregående skolen, og dermed mangler pedagogikken som følger med en grunnskolelærerutdanning. Har skolene den nødvendige kompetansen for å avdekke familievold og overgrep overfor barna?

Bakgrunnen for denne oppgaven er å finne ut hvor mye lærerne i «normalskolen» faktisk vet om familievold, og hvilken kompetanse de har for å kunne takle de utfordringene de møter i

skolehverdagen i forbindelse med dette. Det vektlegges også hvilke tiltak lærerne har kompetanse om, og som de har mulighet for å sette inn for å hjelpe disse barna.

Silje M. Ormhaug skriver i Tidsskrift for Norsk Psykologforening, med tall hentet fra Stefansen og Mossige (2007), at 25 % av utvalget på 7033 elever som gikk ut av den videregående skolen, hadde blitt utsatt for minst ett voldstilfelle fra foreldre (Ormhaug, Jensen, Hukkelberg, Holt, & Egeland, 2012). Av utvalget tilsvaret det da at ett av fire barn i denne undersøkelsen har opplevd vold fra foreldre minst en gang i løpet av oppveksten. 8 % av barn under 18 år i Norge har blitt utsatt for grov vold fra enten mor eller far, og 6 % har vært vitne til grov vold mot en av foreldrene i løpet av oppveksten (Stefansen & Mossige, 2007). Slik det fremkommer i denne undersøkelsen vil mengden barn som er utsatt for grov familievold være større enn mange gjerne antar. Her kan det også noteres at barn som har opplevd familievold i løpet av oppveksten, kan slite med psykiske plager som en følge av dette. Det kan medføre at disse barna i noen tilfeller ikke opplever mestring på skolen og eventuelt dropper ut etterhvert. Dermed vil ikke disse barna være en del av den statistikken de har fanget opp, da utvalget fokuserte på elever som har gått ut av norske videregående skoler.

Når en ser på sammenhengen mellom forekomsten av familievold som kommer frem i studier, og antall studier omkring dette som har blitt gjennomført, vekker det spørsmål om hvorfor det ikke har blitt gjennomført flere studier. På grunn av manglende forskning omkring temaet kan det nok store mørketall som gjemmer seg, både innad i Norge og i resten av verden.

Familievold er et tema som fremdeles gjerne er tabubelagt. Det kan oppleves som vanskelig for de utsatte å ta kontakt med andre som kan hjelpe. Dette kan det være ulike grunner til. Noen eksempler på dette som kommer frem i Heltne og Steinsvåg (2011) er at de frykter for hva som vil skje med dem eller annen nær familie, de føler at de selv er skyld i mishandlingen, de er fremdeles glad i voldsutøveren, og de er redde for at de svikter familien (Heltne & Steinsvåg, 2011).

På *Redd barna* sine hjemmesider kommer det frem at vold mot barn er et stort problem i Norge, og det er forbundet med tabu, skyld og skam. Familie og hjem er to ord som de fleste gjerne forbinder med noe trygt og godt, men det vil også kunne være barn som opplever disse ordene som utrygge og skremmende. I de fleste samfunn er det høy terskel for å legge seg opp i familiesaker, og det kan føre til at barn lider hjemme. Det vil kunne oppleves som vanskelig

og problematisk for utenforstående å blande seg inn i andre familier, gjerne de frykter for utfallet dersom det faktisk ikke foregår noe ulovlig. Det kan gi svært uheldige konsekvenser for et barns utvikling dersom det opplever en eller annen form for vold eller krenkelse (Redd Barna).

1.1 Problemstilling

«Barn som har vært vitne til eller opplevd familievold. Hva vet lærerne i «normalskolen» om konsekvensene av dette, og hvilke tiltak kan de sette inn for å hjelpe disse barna?»

Oppgaven legger fokus på lærere i møte med skolebarn som har vært vitne til eller opplever familievold. Volden som det legges fokus på her er fysisk og psykisk vold. Hvordan jobbes det i skolen med en slik problemstilling? Barnas skoledag påvirkes i stor grad av forholdene i hjemmet til barnet. For at skolehverdagen skal være et trygt og godt sted for barnet å være krever det kompetanse fra skolen og lærerne i forhold til hvordan de håndterer problematikken og arbeider med barna. Har skolen klare retningslinjer for hvilke tiltak som kan settes inn i klassen for at barnet skal føle at skolen er et godt sted å være og at de blir hørt?

1.2 Studiens oppbygning

Oppgaven er delt inn i innledning, teoridel, metodedel, diskusjons- og resultatdel, og avslutning.

Innledningen tar for seg bakgrunnen for studien, noe teori som støtter opp under tematikken, og forklarer forskningsspørsmålet.

Teoridelen går gjennom den teoretiske referanserammen jeg benytter meg av, tidligere forekomst og forskning, og lovverket i Norge. Her kommer det frem begrepsforklaringer på familievold og traumer. Det blir i tillegg lagt frem kjennetegn på voldsutsatte barn, og pedagogens rolle i møte med barna blir beskrevet.

Den neste delen er metodedelen. Her kommer det frem informasjon om utvalget mitt, hvordan jeg har henvendt meg til utvalget, en forklaring på intervjuguiden min, og hvordan intervjuene

ble håndtert og analysert i etterkant. Dette er en temasentrert analytisk tilnærming, som betyr at analysen tar utgangspunkt i ulike temaer som kommer frem i intervjuene. Til slutt så kommer det frem etiske vurderinger, reliabilitet, validitet, overførbarhet og eventuelle feilkilder.

Deretter kommer jeg til diskusjon og resultat. I denne delen tar jeg for meg svarene jeg har fått fra informantene, og ser dem opp mot gjeldende teori. Det blir trukket ut direkte sitat fra transkripsjonene. Sitatene som kommer frem i oppgaven har blitt skrevet med bokmålsform for å unngå at lesere kan gjenkjenne ulike dialekter.

Til slutt kommer et oppsummeringskapittel. Her oppsummerer jeg det som kommer frem i diskusjons- og resultatdelen og hva som eventuelt kan gjøres videre.

2.0 Teori

2.1 Familievold

Når det er snakk om familievold, ligger fokuset her på barn som lever i familier hvor den ene forelderen utøver vold mot den andre og/eller barna. Eller at begge foreldrene utøver vold mot barna. Volden kan både være fysisk og psykisk vold (Heltne & Steinsvåg, 2011). I denne oppgaven har jeg valgt ikke å fokusere på seksuell vold, men å la hovedfokuset ligge på den fysiske og psykiske volden innad i familien. I Heltne og Steinsvåg (2011) viser tidligere studier av Jaffe, Wolfe og Wilson (1990) at for barn som opplever vold mot en av foreldrene, særlig da mor, kan dette føre til en skadelig effekt på deres utvikling og fungering. Det kan påvirke barna kognitivt, atferdsmessig, fysisk og emosjonelt. Barn som vokser opp i slike hjem utsettes da gjerne også for omsorgssvikt, da barn kan oppleve forholdet til foreldre som utrygt, gjerne som unnvikende, ambivalent eller desorganisert. I noen tilfeller er forelderen til stede for barnet, mens andre ganger er det for opptatt av egen problematikk til å se barnet (Heltne & Steinsvåg, 2011).

Familievolden rammer de svakeste i familien verst, og dette er barna. Når en eksempelvis møter mødre som har blitt utsatt for grov vold kan det ofte være slik at det er nettopp dem som vies mest omsorg og hjelp, og en «glemmer» barna som har observert dette. Her er det viktig at en hjelper både den voldsutsatte og barna, en kan verken legge all fokus på den voldsutsatte eller all fokus på barna. Begge parter må få hjelp til å prosessere hendelsen(e), slik at de kan få den nødvendige støtten og hjelpen de behøver for å starte prosessen med å gjenopprette hverdagen. Volden er ikke bare skaden som oppstår i selve voldsøyeblikket, men fungerer som en konstant trussel i barnets liv. Selv om volden kanskje ikke foregår konstant og hele tiden, foreligger det gjerne en trussel om at det kan skje når som helst. Familievolden ødelegger barnets grunnleggende trygghetsfølelse, som igjen vil kunne være kritisk for barnets utvikling (Heltne & Steinsvåg, 2011).

I de fleste tilfeller av familievold er voldsutøveren en av foreldrene, men det er også tilfeller hvor volden foregår mellom søsken, eller hvor barnet utøver vold mot en eller begge foreldre. Vold blant søsken er en form for familievold som mange gjerne lett bortforklarer med at de er søsken, og at det er en del av å vokse opp. Noen foreldre ser det gjerne som uunngåelig at søsken krangler og sloss. Samfunnet generelt har på en måte akseptert vold mellom søsken,

og med mindre det er svært alvorlige utfall av volden, så kan det i mange tilfeller bortforklares med at det er helt naturlig for søsken å krangle. Svært alvorlige utfall vil da kunne være vold med døden til følge eller sykehusinnleggelse. På grunn av samfunnets toleranse for denne formen vold, har det blitt gjort få studier på dette området. Dermed blir det vanskelig å finne ut om det er en økende, stabil eller nedadgående tendens (Gelles, 1997). Det er også tilfeller hvor barna utøver vold mot foreldre. De kan sparke, slå, bite, bruke våpen og lignende. Denne formen for vold har mindre aksept, enn vold mot barn. En grunn til det kan være den autoriteten foreldre egentlig har i familien. Foreldre som utsettes for vold kan føle skam, de kan la være å søke hjelp, og prøver gjerne å holde fasaden oppe, slik at det utenfra tilsynelatende ser ut som en helt vanlig familie (Gelles, 1997).

2.1.1 Kategorier for familievold

Familievold kan gjerne kategoriseres i fire hovedkategorier:

1. Fysisk vold

Fysisk vold er bevisst bruk av fysisk kraft som potensielt kan føre til død, skade eller uførhet. Noen eksempler på dette er dytting, kvelning, klyping, slåing, risting, våpenbruk, holde eller binde fast, og bruk av egen størrelse for å holde noen nede.

2. Seksuell vold

- Fysisk maktbruk for å tvinge en person til seksuell handling, uavhengig av om handlingen gjennomføres.
- Forsøkt eller gjennomført seksuell handling sammen med en person som ikke er i stand til å motsette seg handlingen.
- Voldelig eller fornærmende seksuell handling.

3. Trusler om fysisk eller seksuell vold

Slike trusler fremlegger utøverens intensjon om å forårsake offeret skade, død, eller uførhet gjennom språkbruk, våpenbruk eller handling.

4. Psykisk vold

Den psykiske volden traumatiserer offeret ved bruk av tvangstaktikker, handlinger eller trusler om ulike handlinger. Noen eksempler på slik vold er å ydmyke offeret,

kontrollere offerets atferd, isolasjon, holde tilbake essensiell informasjon, og nekte tilgang til penger eller fjerne grunnleggende behov.

(National Institute of Justice, 2007)

Heltne og Steinsvåg (2011) trekker frem *Barnevernsarbeid i praksis* av Bunkholdt og Sandbæk (2008), og deler inn familievolden som rammer barna i fire kategorier med tanke på omsorgssvikt:

1. *Passiv fysisk mishandling*

Barnets fysiske behov blir ikke tilfredsstilt. Noen eksempler på dette er at de ikke blir beskyttet mot farer, blir kledd upassende eksempelvis i forhold til været, manglende ernæring og hygiene.

2. *Aktiv fysisk mishandling*

Barnet blir selv utsatt for fysisk vold, eksempelvis slag, spark, og brenning.

3. *Passiv psykisk mishandling*

Barnets utvikling hemmes, da det er mangel på konsekvenser og forståelse, likegyldighet og understimulering.

4. *Aktiv psykisk mishandling*

Barnet blir latterliggjort, nedvurdert, opplever trusler om straff, og foreldre viser en fiendtlig holdning mot dem.

Disse kategoriene vil også kunne være gjeldende om det er snakk om vold mellom foreldre, og ikke direkte mot barna. Dette er fordi barn som opplever vold blant sine omsorgspersoner på den måten også kan utsettes for passiv psykisk og passiv fysisk mishandling. Risikoen for selv å bli utsatt for aktiv fysisk og aktiv psykisk mishandling øker når det er vold mellom omsorgspersonene. Enten ved at barnet kommer mellom foreldrene, eller at det direkte utsettes for vold (Heltne & Steinsvåg, 2011). Her benyttes begrepet mishandling, og ikke vold. I Isdal (2000) legges det frem at vold blir til mishandling når det er mønster i handlingene. Det vil si at det enten strekker seg over lang tid, skjer gjentatte ganger eller på flere ulike måter, slik at volden får et slags mønster (Isdal, 2000).

I *Meningen med volden* (Isdal, 2000) legges det frem ulike former for vold. De ulike formene for vold er fysisk vold, psykisk vold, materiell vold, seksuell vold, latent vold, og motvold. Da det i denne oppgaven ikke fokuseres på seksuell vold, har jeg valgt ikke å ta med en forklaring på det.

Fysisk vold dreier seg om et vidt spekter. Det innebærer alt av fysisk makt som brukes for å påvirke et menneske. Det kan være ørefik, holde, slag, våpenbruk, dytte, riste, og drap, for å nevne noen. En kan skille disse ulike formene ved hjelp av alvorlighetsgrad. Alvorlig fysisk vold er de formene som medfører en høy risiko for at den utsatte blir fysisk skadd. Ofte er det slik at den fysiske volden er målrettet, og volden rettes gjerne mot ulike deler av kroppen alt etter hva utøveren vil oppnå med volden. Eksempelvis utsettes gjerne ansiktet for vold, da dette er både virkningsfullt og ydmykende overfor den utsatte (Isdal, 2000).

Psykisk vold kan deles inn i syv grupper. Direkte trusler forteller den utsatte at dersom han ikke gjør som han får beskjed om, så kommer han til å bli skadet. Indirekte trusler kan, for utenforstående høres eller se ufarlige ut, men for den utsatte kan blikket, setningen, eller gjerne holdningen til utøveren være nok for å skape uro for hva som kan komme til å skje. En tredje gruppe er ydmykende atferd, hvor utøveren latterliggjør den utsatte. Kontroll innebærer at utøveren snevrer inn den utsattes frihet, og gjerne krever full dags rapport. Utagerende sjalusi legger vekt på at utøveren kan bruke sjalusi for å skremme, krenke eller kontrollere den utsatte. Utøveren kan bruke isolering for å hindre at den utsatte for å ha kontakt med omverdenen. Emosjonell vold er den siste gruppen, og det kan være en atferd som får den utsatte til å føle seg dårlig, neglisjert eller oversett (Isdal, 2000).

Når en eksempelvis ødelegger møbler for å skremme andre, er det snakk om materiell vold. Det kan se ut som om det er lavere terskel for denne varianten av vold, gjerne fordi en ikke fysisk skader et annet menneske. For barn som vokser opp med denne volden, kan det gjerne være like skadelig psykisk. Dette fordi hjemmet blir utrygt, og de vet ikke når neste episode kan slå til (Isdal, 2000).

I familier hvor det utføres vold, vil latent vold virke på en slik måte, at risikoen for å bli utsatt for reell vold dirigerer det de utsatte gjør. Det de utsatte gjør blir strategisk for å unngå å utsettes for vold igjen (Isdal, 2000). En kan si at de utsatte går på eggeskall for å unngå at volden slår til igjen.

Motvold ser vi når den voldsutsatte slår tilbake mot voldsutøver. Det blir et slags forsvar, men kan medføre at voldsutøveren blir mer voldelig og kan legitimere egne handlinger ettersom den utsatte også har utøvd vold (Isdal, 2000).

2.1.2 Lovverk

I *Lov om barn og foreldre*, også kalt *Barneloven*, kommer foreldreansvaret frem i paragraf 30, kapittel 5. Der står det følgende:

«(...) Barnet må ikkje bli utsett for vald eller på anna vis bli handsama slik at den fysiske eller psykiske helsa blir utsett for skade eller fare. Dette gjeld òg når valden brukast som ledd i oppsedinga av barnet. Bruk av vald og skremmande eller plagsam framferd eller annan omsynslaus åtferd overfor barnet er forbode. (...)»

(Barnelova, 1981).

Her kommer det frem at foreldre ikke har lov til å utøve noen form for fysisk eller psykisk vold mot barna. Vold mot barn beskyttes dermed av lovverket i Norge, og er en straffbar handling. Vold mot ektefeller og lignende er også en straffbar handling, og beskyttet av lovverket i Norge. I *Almindelig borgerlig Straffelov (Straffeloven)*, kapittel 20, står følgende angående vold mot partner/ektefelle:

«§ 219. Den som ved å true, tvinge, begrense bevegelsesfriheten til, utøve vold mot eller på annen måte krenke, grovt eller gjentatt mishandler

- a) sin tidligere eller nåværende ektefelle eller samboer,*
- b) sin eller tidligere eller nåværende ektefelles eller samboers slektning i rett nedstigende linje,*
- c) sin slektning i rett oppstigende linje,*
- d) noen i sin husstand, eller*
- e) noen i sin omsorg*

straffes med fengsel inntil 4 år. » (Straffeloven, 1902).

Både utøvelse av vold og krenkelser av partner er straffbart, og strafferammen for slike saker vil være opp mot 4 års fengsel, eller dersom mishandlingen er av særs grov art eller fører til død for mishandlede vil strafferammen økes til opp mot 6 års fengsel. Det samme gjelder da også i forbindelse med vold mot egne barn eller partners barn i følge *Straffelovens* paragraf 228 (Straffeloven, 1902). Familievold faller da under straffeloven i forbindelse med konsekvenser for den skyldige part. Det er mange mørke tall i forbindelse med denne formen vold da mange gjerne vegrer seg for å melde i fra i frykt for hva som vil skje med enten seg selv eller nær familie dersom voldsutøveren ikke blir dømt, eller hva som vil skje når han kommer ut.

2.1.3 Tidligere forekomst

Appel og Holden (1998) gjennomgikk tidligere forskning for å se etter en sammenheng mellom voldsutsatt forelder og sannsynligheten for at ungene også kan bli utsatt for vold i hjemmet. Totalt ble det fokusert på 31 ulike studier, fra 1967 til 1996, hvor fellesnevner var konemishandling, vold mot partner, familievold, og barnemishandling. Studiene som ble gjennomgått hadde blitt utført ved hjelp av ulike metoder. Noen av studiene var blitt utført på en slik måte at informantene skulle representere samfunnet generelt, og noen ved at informanter ble valgt ved klinisk utvalg hvor det var tilfeller av barnemishandling eller vold mot partner. I studiene hvor utvalget var tilfeldig valgt, varierte den sammenhengende forekomst på vold mot barna dersom partner ble utsatt for vold mellom 11 % og 5,6 %. Det vil altså si at den laveste sammenhengende forekomsten i en av disse studiene var 5,6 %, og den høyeste sammenhengende forekomsten i en annen av studiene var på 11 %. For studiene med klinisk utvalg, kom forskerne frem til en generalisert forekomst på 40 %, i forbindelse med vold utøvd mot barnet. I USA som helhet antyder forskerne at det innen 6 % av alle familiene, blir utøvd vold mot barna (Appel & Holden, 1998).

Felitti et al. (1998) utførte en studie for å undersøke sammenhengen mellom tidlig død og voksen helse, mot oppvekstvilkår. Informantene i denne studien var alle medlemmer av «Kaiser Health Plan» i San Diego. Aktive medlemmer i perioden august – november 1995 og januar – mars 1996 kunne delta i studien. Spørreskjemaene de skulle fylle ut inneholdt blant annet spørsmål om stoffmisbruk i hjemmet, vold i hjemmet, foreldres nasjonalitet, alder,

kjønn og utdanning. Totalt deltok 9508 personer i studien. Av disse kom det frem at 11,1 % hadde opplevd psykisk vold. 10,8 % hadde opplevd fysisk vold, og 12,5 % hadde opplevd at mor eller stemor ble utsatt for en eller annen form for vold (Felitti et al., 1998). Noen av disse personene som har opplevd en eller annen form for familievold, vil nok ha kunnet opplevd psykisk vold, fysisk vold og at mor ble utsatt for vold. Så en kan ikke trekke sammen disse forekomstene og si at 34,4 % av deltakerne har opplevd en eller annen form for vold. Tallet er nok mindre enn det, men det er fremdeles høye og urovekkende tall.

Stefansen og Mossige (2007) har gjennomgått en studie som ble gjennomført for avgangselever fra videregående skoler i Norge, hvor 7033 elever deltok. Her kommer det frem at 19 % av deltakerne hadde opplevd milde fysiske krenkelser fra mor, mens 13 % hadde opplevd slike krenkelser fra far. 3 % hadde opplevd grove fysiske krenkelser fra mor, og 3 % hadde opplevd slike krenkelser fra far. 8 % av deltakerne svarte at de hadde vært vitne til mild vold mot mor i løpet av livet, mens 4 % hadde vært vitne til grov vold mot mor. 3 % hadde vært vitne til mild vold mot far i løpet av livet, mens 2 % hadde vært vitne til grov vold mot far (Stefansen & Mossige, 2007).

Reigstad, Jørgensen og Wichstrøm (2006) sammenlignet resultater fra representative kliniske utvalg. Utvalget bestod av ungdommer i alderen 12-18 år, og alle som deltok var på den tiden under behandling i det psykiske helsevernet for barn og unge. Det var to studier, hvor det ene utvalget var alle disse ungdommene i hele Norge, og det andre utvalget var ungdommer i Nordland fylke. Det var i studien som fokuserte på ungdommene i Nordland hvor de la fokus på hvor mange av disse som selv kunne rapportere om overgrep, da som seksuelle overgrep, voldsovergrep, og neglisjering. Der kom det frem ved hjelp av spørreskjema at 33,9 % av 129 deltakere hadde opplevd fysisk vold, og 28,1 % hadde opplevd å bli neglisjert. En del av deltakerne vil nok ha opplevd å bli både neglisjert og utsatt for fysisk vold. Totalt 42,9 % av deltakerne som hadde opplevd fysisk vold hadde også opplevd å bli neglisjert (Reigstad et al., 2006).

2.2 Traumeteori

Dyregrov (2000) bruker denne forklaringen for å beskrive traumebegrepet:

«Med uttrykket psykisk traume (...) menes overveldende, ukontrollerbare hendelser som innebærer en ekstraordinær psykisk påkjenning for det barn eller den ungdom som utsettes for hendelsen. Vanligvis oppstår slike hendelser brått og uventet, men noen hendelser gjentar seg i mer eller mindre identisk form uten at barnet kan hindre dem. (...) Hendelsene medfører ofte at barnet føler seg hjelpeløst og sårbart.» (Dyregrov, 2000, pp. 11-12)

I Dyregrov og Dyregrov (2008) kommer det frem at mange mener at når en har blitt utsatt for en traumatisk hendelse, så deles personligheten i to. Den ene delen fortsetter med livet og vanlige dagligdagse oppgaver. Mens den andre delen fikserer på traumet, og viser en atferd og emosjoner som tilsier at en stadig er i en truet situasjon. Noe som betyr at når personens, eller barnets, traumatiske minner blir trigget av eksempelvis lukter, personer, steder eller lignende påminnere, går en inn i forsvarsposisjon og oppfører seg på en måte som skulle tilsi at en var tilbake i den samme situasjonen (Dyregrov & Dyregrov, 2008).

En annen beskrivelse av traumbegrepet legges frem i Heltne og Steinsvåg (2011), som igjen er hentet fra Van der Hart, Nijenhuis og Steele (2006). Her beskrives ikke traume som en hendelse, men som den påvirkningen denne hendelsen har på personen som utsettes for det. Det er altså ikke selve hendelsen som utløser et traume, men hvordan personen blir påvirket. Derfor vil en hendelse som traumatiserer et barn, gjerne ikke ha denne samme effekten på en voksen, da den gjerne har bedre kapasitet for å forstå det som har hendt. Noen hendelser vil ha en større sannsynlighet for å påvirke den utsatte, enn andre. Det er større sannsynlighet for at en voldsepisode rettet mot den utsatte vil være mer traumatiserende enn en naturkatastrofe (Heltne & Steinsvåg, 2011).

Menneskers hjerne har beredskap for overlevelse, og det inkluderer kamp- og fluktsentrene som er medfødt. Disse spiller en stor rolle i lagringen av følelsene som knyttes til enorme, negative påkjenninger. Disse minnene som lagres kan etter hvert komme tilbake til barnet som plagsomme traumer. Hjernen påvirkes av det vi opplever, og deler av den er bruksavhengig. Det vil da si at de delene som brukes og aktiviseres blir sterkere, og de delene som neglisjeres blir svakere. Barn som har opplevd traumatiske hendelser, kan få problemer med å kontrollere følelsene sine, og klarer ikke å sette ord på det som har hendt. Språket vårt er en tilnærming som kan hjelpe disse når de skal bearbeide følelsene sine (Raundalen & Schultz, 2006).

2.2.1 Type I og type II

Traumer kan deles inn i to grupper kalt traume type I og traume type II. Forskjellen mellom disse to gruppene, er hyppigheten av eksponeringen. Traume type I er en enkelt hendelse, mens traume type II er gjentatte hendelser (Adler-Nevo & Manassis, 2005; Terr, 1991).

Traume type I er uventede engangstilfeller. Slike traumatiske hendelser kan gi symptomer og tegn som kan være annerledes enn for barna som opplever gjentatte traumatiske hendelser. Funnene som ser ut til å være spesifikke for type I traumer er detaljerte minner fra hendelsen, tegn eller varsler, og misoppfatninger (Israelashvili, 2012; Terr, 1991).

Barn som har opplevd et traume har ofte et svært detaljert minne om hendelsen, og kan gjerne beskrive den med mer detaljer enn dersom hendelsen hadde inntruffet i voksen alder. Minnet lagres som en helhet, og kan hentes frem svært detaljert til og med på tross av barnets bevisste undertrykking av minnet (Terr, 1991).

Etter å ha opplevd det som kan kategoriseres som type I traume bruker ofte barnet mye energi og krefter på å finne en grunn til hvorfor det som skjedde faktisk skjedde. Det kan virke som en forsvarsmekanisme for barnet dersom det finner en «logisk» grunn som kan ligge bak hendelsen. Mange barn utvikler da etter hvert en enorm skyldfølelse for det som har skjedd, og legger mye energi i å finne ut hvordan de kunne ha forhindre det som skjedde (Terr, 1991).

Et barn som har opplevd en uventet, intens og sjokkerende hendelse som fører til type I traume vil i etterkant av dette kunne oppleve misoppfatninger, hallusinasjoner og skjevheter i tidsperspektivet. En kan eksempelvis se personer som ikke fysisk er tilstede (Shaw, 2000; Terr, 1991).

Traume type II kan forårsakes av langvarig eller gjentatte ganger å bli utsatt for ekstreme eksterne hendelser. Første gangen, eller i starten, vil selve hendelsen kunne være overraskende for barnet. Deretter vil det kunne føre til en forventning hos barnet om at dette vil skje igjen, og en går inn i en forsvarsrolle for hvordan en best mulig kan beskytte seg selv neste gang det skjer. Barn med traume type II opplever gjerne følelsesnummenhet, sinne eller vedvarende tristhet (Israelashvili, 2012; Terr, 1991)

Følelsesnummenhet og fornektelse kan man se hos barn med type I traume, men mengden av det er betraktelig mer omfattende og strekker seg over lengre tidsrom hos barn med type II traume. Følelsesnummenheten kan være vanskelig for barn å se selv da de på grunn av ung alder kanskje ikke er klar over hvordan en egentlig kan føle seg. Fornektelsen vil kunne bli mer synlig da disse barna ofte unngår å snakke om seg selv, og det kan gå opptil flere år før de snakker ut om det de har vært gjennom. Noen nevner hendelsene de har vært gjennom en eller to ganger, og dersom de konfronteres med dette i etterkant kan de nekte for at det i det hele tatt har funnet sted. Noen kan også glemme eller fortrenge hele perioder i livet, gjerne fra hendelsene startet og frem til etter at de var over. De kan altså glemme flere år, eksempelvis fra de er babyer og frem til 8 års alderen. De prøver også å opptre så «normalt» som mulig i sosiale settinger. Blant barn som har fått type II traume etter opplevd familievold er en konsekvens av dette et nytt syn på livet, fremtiden og tidligere signifikante personer i dets liv. En annen forsvarsmekanisme som kroppen deres setter i gang samtidig som de eksponeres for hendelsene er at de psykisk ikke er til stede, de innbiller seg selv at de er langt borte og på den måten opplever noen at de ikke føler smerte (Byrne, Hyman, & Scott, 2001; Falasca & Caulfield, 1999; Faust & Katchen, 2004; Terr, 1991).

Når det er snakk om barn som har opplevd gjentatt vold fra en omsorgsperson er det svært viktig ikke å undervurdere dets sinne. Barnet kan skade andre og seg selv, og identifisere seg selv med voldsutøveren. Slike traumer kan være med på å påvirke barnets aggressive handlingsmønster (Faust & Katchen, 2004; Terr, 1991).

Den vedvarende tristheten hos mange av disse barna strekker seg langt utover i barndommen, og går ikke over av seg selv. Barnet kan gå gjennom perioder hvor interne endringer i barnet gir en tristhet som ligner depresjon, og dersom den ikke behandles ved å behandle det bakenforliggende traumet vil det kunne kategoriseres som personlighetsforstyrrelser etter hvert som barnet vokser opp. Barn som har opplevd nettopp traume type II, gjerne med familievold som årsak, vil kunne utvikle til personlighetsforstyrrelser. Her kan en gjerne se en utvikling av internaliserende og eksternaliserende problematferd (Shaw, 2000; Terr, 1991).

2.2.2 PTSD

Når et barn går gjennom en ekstrem og sjokkerende hendelse, er det helt naturlig å være redd,

føle at en ikke har kontroll over hva som skjer, og frykt for at en selv skal dø eller andre rundt en. Etter hvert som hendelsen(e) stopper eller avtar, vil en gjerne oppleve en rekke stressrelaterede reaksjoner på det som har hendt (Regel & Joseph, 2010). Over tid vil disse reaksjonene avta, og bli mer håndterbare for barnet. Dersom de ikke avtar, må en begynne å vurdere barnet for å finne ut om det kan ha fått diagnosen posttraumatisk stresslidelse, eller på engelsk kalt Post-traumatic stress disorder. Jeg vil fremover i teksten bruke forkortelsen PTSD, når jeg skriver om denne lidelsen.

Det er ikke alle som utvikler denne lidelsen etter å ha gjennomgått en eller flere traumatiske hendelser, og akkurat hvorfor noen gjør det er det ennå ikke noen konkrete svar på. Det som barnet har blitt utsatt for trenger nødvendigvis ikke være traumatiserende for andre. Det er hvordan barnet selv og andre rundt barnet opplever hendelsen som kan være utslagsgivende for om barnet utvikler PTSD (Parkinson, 1993). Det vil også kunne være avhengig av hva som har skjedd i barnets liv før hendelsen, hva de gjorde når hendelsen inntraff, hvordan de håndterte opplevelsen når den inntraff, og de første reaksjonene i etterkant (Regel & Joseph, 2010).

Det er flere faktorer som spiller inn i forhold til om en utvikler PTSD, og disse er som følger:

- Tidligere stressende hendelser som dødsfall, vedvarende relasjonsproblemer, sykdom, stress i forbindelse med arbeid, og økonomiske problemer
- Tidligere psykologiske problemer som eksempelvis angst, depresjon, og familievold
- Opplevde at en mistet kontrollen over en selv og hendelser rundt tiden da den traumatiske hendelsen foregikk
- Trodde selv en kom til dø når hendelsen inntraff
- Hendelsen eksponerte en selv for død, alvorlig skade eller nesten-ulykke
- Skyldfølelse
- Peritraumatisk dissosiasjon. Noe som kan beskrives som om tiden stod stille, eller at det følte som en evighet selv om det bare varte noen sekunder
- Mengden og kvaliteten av støtte en fikk i etterkant
- Misbruk av alkohol og andre rusmidler i etterkant av hendelsen
- Akutte stress reaksjoner etter hendelsen

(Regel & Joseph, 2010).

For barn som opplever familievold, vil dette gjerne være en situasjon som foregår over lengre tid, og som kan føre til skader både hos en selv og nær familie. Barna har da liten kontroll over hva som skjer, og bruker enormt med krefter og energi på å prøve å forhindre at det skal skje flere ganger. Som en del av familien er barna svært nær hendelsen uavhengig av om volden er rettet direkte mot dem, eller mot en av foreldrene. Dersom barnet ikke våger å fortelle utenforstående om disse hendelsene, vil det kunne være svært vanskelig for barnet å få den støtten og hjelpen det trenger for å kunne takle den traumatiske situasjonen det har opplevd.

For mennesker med PTSD er det ofte vanskelig å fortelle andre rundt en hva en føler, eller fortelle om hva som har skjedd. Det å snakke med en psykolog eller andre mennesker som kan hjelpe dem, kan være en behandlingsform, men grunnet at mange sliter med å sette ord på det som har hendt eller er komfortable med å åpne seg for andre, er det vanskelig.

Behandlingsformen som er tilgjengelig per dags dato er noen ulike former for psykoterapi eller medisinerer. Av psykoterapi er to av behandlingsmåtene «kognitiv behavioristisk terapi» og «øyebevegelsesterapi». I flere tilfeller er det den kognitive behandlingsformen som har vært den mest effektive behandlingen for PTSD. Den kan deles inn i to ulike behandlingsmåter, hvor den ene fokuserer på at en skal lære å forstå hvordan traumet forandret ens tanker og følelser. Den andre kognitive behandlingsformen fokuserer på at en skal snakke om traumet flere ganger, helt til det til slutt ikke lenger er skummelt og opprørende (Regel & Joseph, 2010).

2.2.3 Komplekse traumer

Komplekse traumer er en type traume som skjer gjentatte ganger og ofte over tid, innenfor en spesifikk relasjon eller et spesifikt innhold. Begrepet komplekse traumer oppstod som et resultat av manglende forklaringsmodeller av noen spesifikke traumer, og ble først brukt om barnemishandling. I nyere tider blir dette begrepet brukt innenfor traumer knyttet til alle former av familievold, ikke bare barn men også blant partnere og andre nære relasjoner. Familievold, partnervold og barnemishandling foregår ofte over tid, og offeret er på mange måter fanget av voldsutøveren, som skal være en trygg signifikant omsorgsperson for offeret. Komplekse traumer kan også oppstå som et resultat av kronisk sykdom, opplevd eller å være vitne til brutalt overfall eller dødsfall, katastrofer, etnisk rensning, flyktningstatus og

lignende. Komplekse traumer fører til komplekse reaksjoner (Courtois, 2004). Hvordan en best mulig skal gå frem for å forsøke å behandle og hjelpe barn med komplekse traumer, vil bli behandlet under avsnitt 2.5, som omhandler pedagogens rolle i møte med familievold. I de fleste tilfeller av familievold, så er det traume type II, da det er hendelser som har blitt gjentatt. Traume type II kan føre til komplekse traumereaksjoner, og en kan da gjerne si at familievoldens påkjenning har ført til komplekse traumer hos barnet. I Heltne og Steinsvåg (2011) legges det frem at komplekse traumer er en form for traume type II.

2.2.4 Teorien om dobbeltsporet hukommelse

En måte å forstå hvordan barns traumatiske minner og opplevelser lagres på, er ved hjelp av teorien om dobbeltsporet hukommelse (Raundalen & Schultz, 2006). Denne teorien legger vekt på at minner kan lagres i to ulike systemer. Begge systemene kan arbeide parallelt, men det ene systemet kan gå foran det andre på ulike tidspunkt. Minnene som er lagret i det ene systemet, kan fremkalle minnene som er lagret i det andre, og motsatt (Brewin & Holmes, 2003).

Skriftlige eller muntlige traumeminner tilhører verbalt-tilgjengelige minner, også kalt VTM-systemet (Brewin & Holmes, 2003; Raundalen & Schultz, 2006). Disse minnene er integrerte i andre selvbiografiske minner, og kan hentes frem når det er ønskelig. VTM-minnene inneholder informasjon om hva individet har foretatt seg før, under og etter selve traumat. Minnene inneholder nok informasjon til at de etter hvert kan lagres i langtidshukommelsen, og kan trekkes frem når individet kommuniserer med andre. Mengden informasjon som er lagret her er begrenset, da kun den informasjonen en har vært bevisst overfor har blitt lagret. Informasjonen fra selve hendelsen vil være begrenset på grunn av den opplevde trusselen og opphisselsen som hendelsen medfører. VTM-minnene inneholder bevisste evalueringer i løpet av og etter hendelsen, som for eksempel konsekvensene av det og hvordan det kunne vært unngått (Brewin & Holmes, 2003).

«Flashbacks» eller «triggere» tilhører situasjons-tilgjengelige minner, eller STM-systemet (Brewin & Holmes, 2003; Raundalen & Schultz, 2006). Disse minnene blir ufrivillig trigget av situasjoner, lukter, bilder som minner dem om den traumatiske hendelsen. STM-minnene inneholder mye informasjon fra selve hendelsen som har blitt lagret på et ubevisst plan. Lyder og bilder som ikke var til stede nok til å bli bevisst lagret som VTM-minner, lagres som STM-

minner. Innenfor STM-systemet lagres minner om kroppens respons under hendelsen, som eksempelvis smerte, hjerteslag, og temperaturforandring. På grunn av at STM-systemet inneholder mange ubevisste detaljer fra den traumatiske hendelsen, så vil gjerne STM-minnene være mer detaljerte og følelsesladde enn VTM-minnene. STM-systemet har ikke, i motsetning til VTM-systemet, en verbal kode, og dermed blir det vanskelig å snakke med andre om disse minnene. I tillegg vil de ikke integreres eller oppdateres i forhold til ens selvbiografiske minner. Disse minnene kan være vanskelige å kontrollere da det ikke alltid er mulig for et individ å unngå eksponering overfor spesielle lukter, eller lyder som minner dem om traumet. Følelsene som lagres sammen med minnene i STM-systemet er de primære følelsene som en opplevde når traumet tok sted. Slike følelser kan være skam, sinne, og hjelpeløshet. Disse kodes inn i STM-minnet, og kommer frem når minnet trigges (Brewin & Holmes, 2003).

For å bearbeide og prosessere det en har vært gjennom kan en ved hjelp av kognitiv rekonstruering av meningen og betydningen av hendelsen lage nye STM-minner som inneholder detaljerte minner, men har redusert angst og opphisselse (Brewin & Holmes, 2003). Det er flere ulike metoder å gjøre dette på, men en terapeutisk gjennomgang kan være en form for traumehjelp. Traumeminnene kan bli gjennomgått av hjelp av samtale, muntlig eller skriftlig fortelling. Noe som kan gjøre at VTM-systemet og STM-systemet kan oppdateres i forhold til hverandre. Dette kan over tid føre til at de situasjons-tilgjengelige minnene overføres til verbalt-tilgjengelige minner. Minnene fra hendelsen er da lagret som noe en kan takle, i stedet for angst og frykt (Raundalen & Schultz, 2006).

2.3 Tilknytningsteori

Barnas første leveår er viktige i forbindelse med å oppnå en trygg og god relasjon til omsorgspersonen(e). Barn er disponerte til å knytte spesielle, følelsesmessige bånd til signifikante eller spesielle individer. Alle har et forhold til sin omsorgsperson, men hvert individ har ulik kvalitet på dette forholdet. Kvaliteten på tilknytningen har et klassifikasjonssystem, ABC-systemet. A er utrygg, unngående tilknytning, B er trygg, C er utrygg, ambivalent, mens D er utrygg, desorganisert tilknytning. Barn som opplever eller er vitne til familievold vil kunne utvikle tilknytningsvansker. Da foreldre enten er emosjonelt utilgjengelige for barnet, eller barnet opplever forelderen som ustabil, altså emosjonelt tilgjengelig noen ganger og utilgjengelig andre ganger uten særlig forvarsel.

Tilknytningsmønsteret barnet observerer i relasjonen mellom det selv og forelderen er med på å forme barnet, og ubevisst lærer det barnet hvordan en skal forholde seg til voksne (Heltne & Steinsvåg, 2011).

I Heltne og Steinsvåg (2011) kommer det frem at tilknytningskvaliteten blir delt inn i to hoveddeler, men kan deles inn i fire kategorier. Vi har trygt og utrygt tilknytningsmønster, hvor utrygg tilknytning består av unngående, ambivalent og desorganisert tilknytningsmønster.

- B – Trygg tilknytning

Barn med trygg tilknytning opplever å ha en god relasjon med sine foreldre eller foresatte. Når barnet føler seg sett, at det blir ivaretatt og elsket når det opplever å være lei seg, sint, redd og flere andre ulike følelser som det vil oppleve gjennom oppveksten, vil dette kunne føre til at barnet utvikler en god indre arbeidsmodell. Denne indre arbeidsmodellen vil kunne fortelle barnet at selv om det eksempelvis kan bli lei seg, er barnet fremdeles en person som fortjener og er verdt å bli elsket. Barn med trygg tilknytning til omsorgspersonene vil naturligvis kunne oppleve at også disse kan bli sinte, lei seg og redde. Disse følelsene vil trygge foreldre kunne snakke med barnet om i etterkant, og både gi en forklaring på hva som skjedde og en unnskyldning. Voldsutøvelse kan forekomme i familier hvor barnet har en trygg tilknytning til voldsutøveren, men kan repareres med mye innsats fra voldsutøveren. Dette krever også da en ubetinget unnskyldning, og må fremlegges for barnet på en slik måte at det har forutsetning for å forstå. Det vil kreve mye arbeid og innsats for at voldsepisoden(e) skal tilgis, og i noen tilfeller vil det ikke kunne fungere. Noen ganger kan relasjonen mellom barn og voldsutøver først bli bedre og endres etter at de ikke lenger lever sammen, og får litt avstand til hverandre.

- A – Unngående tilknytning

Barnet har tilpasset sine tilknytningsbehov slik at det samsvarer med slik de oppfatter foreldres tilgjengelighet. Barnet har en tendens til da å overregulere uttrykk, og fremstå slik de tror foreldrene vil akseptere. Sammen med foreldre fremstår da disse barna som samarbeidsvillige og selvstendige. Foreldre som fremmer en slik tilknytning hos barnet er gjerne selv bekymret over ikke å være gode nok foreldre, og er svært vare for det de oppfatter som kritikk. Dette kan føre til at de legger unødig press på barnet om å være best mulig.

Foreldre kan gjerne feiltolke barnets gråt, klaging, oppgitthet som om at de gjør noe feil, og reagerer da på en slik måte at barnet ender opp med å føle seg minimert og at dets følelser bagatelliseres. Dersom barnet da opplever grov familievold, og naturligvis påvirkes av det, vil foreldres respons på dette gjerne være unnvikende og devaluerende. De prøver da gjerne å undertrykke barnets følelser i forbindelse med den gjeldende episoden(e).

- C – Ambivalent tilknytning

Barn med ambivalent tilknytning kan ikke ta foreldres omsorg for gitt. For å få den interessen barnet vil ha, er barnet ofte veldig krevende overfor foreldre. I noen familier er det foreldre som fremmer en ambivalent tilknytning, hvor de gjerne føler seg avvist av barnet dersom det har lyst til å utforske. For å motvirke den avvisningen trekker de barnet nærmere slik at barnet klamrer seg til forelderen. I de tilfeller hvor det er familievold involvert påvirkes barnet på en slik måte at den voldsutsatte forelderen trekker barnet mot seg, og overdriver egne følelser. Den voldsutsatte prøver da å rettferdiggjøre voldsutøver eller fremmedgjøre voldsutøver fra barna. Her kan det altså bli slik at foreldrene setter barnet i midten, og prøver å fremmedgjøre den andre parten.

- D – Desorganisert tilknytning

Barn med et desorganisert tilknytningsmønster opplever en frykt mot omsorgspersonen. Barnet er forvirret, og vet ikke hvordan det skal handle i forbindelse med de gangene foreldrene faktisk er tilstede for barnet. Når foreldre da søker barnet, stivner det til. Foreldrene er utilgjengelige overfor barnet, og barnet er ofte redd og alene. Foreldre som fremmer en desorganisert tilknytning hos barnet benytter seg ofte av en av tre ulike stiler, men det de alle har til felles er at de blir skremmende for barnet. De kan enten være straffende, kalde og harde, eller emosjonelt svake og inntar barnets rolle i stedet for foreldrerollen, eller følelsesmessig og psykologisk utilgjengelige for barnet.
(Heltne & Steinsvåg, 2011)

Barnets tilknytningsmønster med foreldrene påvirker dets relasjoner med andre mennesker, og det starter tidlig med å lage egne indre arbeidsmodeller for hva en kan forvente av en relasjon med andre. De indre arbeidsmodellene konstrueres ut fra hva barnet selv opplever og hva det ser omsorgspersonen(e) gjør. En har ikke nøyaktig klart å finne ut ved hvilken alder dette starter, men det starter tidlig, allerede mens barnet er et spedbarn. Barn som opplever

omsorgssvikt begynner etter hvert å lete etter andre personer som det kan ha en tilknytning til. Da er det viktig at denne personen, ofte vil det kunne være en lærer, kan vise barnet at det er en trygg voksen som ikke har tenkt å svikte barnet. Etter hvert som barnet blir eldre, vil relasjonen det har bygd opp med lærer avta, og det er helt naturlig. Så fremt barnet har lært hvordan å forholde seg til en omsorgsperson, vil det være mulig at barnet har lært seg et nytt, trygt tilknytningsmønster. Det vil kunne benytte seg av denne nye indre arbeidsmodellen for å skape nye relasjoner med andre mennesker (Ainsworth, 1989).

2.4 Kjennetegn på voldsutsatte barn

Både det å oppleve og å være vitne til familievold kan føre til traume type I, traume type II eller komplekse traumer hos barnet. Traume type I dreier seg om engangstilfeller, og type II dreier seg om hendelser som har forekommet flere ganger og over tid (Terr, 1991).

Komplekse traumer er en type II traume som foregår gjentatte ganger, over tid og innen spesifikke forhold (Courtois, 2004; Heltne & Steinsvåg, 2011).

Evans, Davies og DiLillo utførte i 2008 en meta-analyse av flere tidligere studier i forbindelse med barn som har vært eksponert for vold i hjemmet. Av totalt 61 studier, hadde kun seks av dem fokusert på traumerelaterte symptomer i forbindelse med at barnet har opplevd eller vært vitne til familievold. I disse seks studiene kom det frem signifikante størrelser, og tyder på en sterk sammenheng mellom at barna har vært eksponert for familievold og traumesymptomer. Denne sterke sammenhengen mellom traumesymptomer og familievold, var den sterke sammenhengen i meta-analysen. Det kommer frem i artikkelen deres at denne sammenhengen må begrenses av utvalget da kun seks av 61 studier hadde dette med (Evans, Davies, & DiLillo, 2008).

Når en arbeider tett med barn, må en vite hva en skal se etter av symptomer som kan tyde på at barnet utsettes for familievold.

Fysisk vold:

- Blåmerker
- Brannsår, sigarettmerker
- Benbrudd

- Hodeskader
- Forgiftning. Oppkast, diaré, sløvhet

Psykisk vold:

- Språkvansker
- Konsentrasjonsvansker
- Presterer dårlig på skolen
- Depresjon
- Tilbaketrukne
- Dissosiasjon
- Unngående
- Frekk og aggressiv
- Selvmordstanker eller selvskading
- Gjenopplever traumet
- Alltid på vakt, årvåkenhet
- Angst
- Søvnvansker, mørke ringer under øynene
- Anoreksi eller bulimi
- Separasjonsangst
- Søker unormalt mye kontakt med voksne, knytter seg tilsynelatende veldig raskt med andre
- Psykose
- Psykosomatiske smerter

(Amiel & Heath, 2003; A. A. Dahl & Dalsegg, 1997)

Barn som har opplevd/opplever familievold vil kunne vise noen trekk som separasjonsangst, psykosomatiske plager, søvnvansker, økt aggressiv atferd, bekymring over opplevd potensielt farlige situasjoner, trekker seg bort fra venner og fritidsaktiviteter, manglende interesse overfor aktiviteter og venner, overdreven bekymring for familiens sikkerhet, vanskeligheter med å velge og å fullføre oppgaver/aktiviteter, høyt aktivitetsnivå, tidligere lærte ferdigheter faller bort. Noen eksempler på at tidligere lærte ferdigheter faller bort, er at barn som kunne

gå, plutselig ikke klarer det lenger og krabber igjen. Dette er også plager og trekk barn kan oppleve selv om det ikke er tilfeller av familievold (Baker et al., 2002).

Når et barn utsettes for traumatiske hendelser fører det til at hjernen deres etter hvert blir tilpasset til en verden som er uforutsigbar og farlig. Barnet er veldig ofte på vakt, opplever angst, og impulsivitet. I Killén (2009) siteres De Bellis et al. (1999) med at barn som hadde opplevd overgrep og samlivsvold hadde dårligere karakterer, lavere IQ, mer vanlig med dissosiering enn hos barn uten disse bakgrunnshistoriene og mindre corpus callosum. Corpus callosum er i hjernen vår, og er den delen som binder sammen venstre og høyre hemisfære. Familievold er en form for omsorgssvikt, og det kan føre til negativ utvikling av barnas hjerne og en endring i de biologiske stresssystemene hos barna. Barna kan også være unnvikende, og utvikle en «problematferd». De kan også nekte for at det som har skjedd, faktisk har skjedd (Killén, 2009).

De kan gå inn i ulike former for transelignende tilstander. Kjentegn på dette vil være humørsvingninger, annerledes atferd, både syns- og hørselshallusinasjoner, og fantasivenner. Når barnet går inn i en slik tilstand kan en gjerne observere et tomt blikk, og manglende kontakt med omgivelsene rundt barnet. Noen barn vil også utvikle flere personligheter, og veksler mellom dem (Killén, 2009). Det er en økt sannsynlighet for depresjon i voksen alder, for barn som har opplevd alvorlig omsorgssvikt i barndommen. Dette gjelder særlig for jenter. Det kommer også frem at barn som har blitt fysisk mishandlet ofte er mer aggressive og mindre lydige enn andre barn. De har også gjerne en tendens til å være sinte, fiendtlige, ulydige og negative i samhandling med jevnaldrende. Etter hvert som disse barna vokser opp, er det flere som viser dårlig tilpasningsevne som voksne (Tetzchner, 2001).

Terr (1991) legger frem en artikkel om barndomstraumer, og her legges det frem fire ulike kjennetegn som kan være gjeldende for de fleste tilfeller av barndomstraumer. Kjennetegnene er som følger:

1. *Sterkt visualiserte eller gjentatte oppfattede minner*

Barnet gjenlever de(n) traumatiske hendelsen(e). Noen ganger skjer dette ved hjelp av trigger som kan være en spesiell lukt, et ord, en følelse eller lignende. Andre ganger kan det forekomme uten forvarsel. For barn er det sjelden at gjenopplevelsen skjer plutselig og

forstyrrer en aktivitet eller et arbeid, det skjer oftere når barnet kjeder seg, før det skal legge seg eller når det slapper av (Adler-Nevo & Manassis, 2005; Terr, 1991).

2. Gjentatt atferd

Hos barn utspiller gjentatt atferd seg ofte i form av lek, eller tegninger. Barnet trenger ikke være i stand til verbalt å fortelle hva som har skjedd, men kan ubevisst forklare hendelser ved hjelp av eksempelvis lek. Leken kan gjerne av barnet selv oppfattes som gøy eller morsom, men den gjentar eller demonstrerer deler av noe traumatisk som barnet har opplevd. Den gjentatte atferden kan oppstå som et engangstilfelle, gjentatte ganger eller kroppslig respons (Adler-Nevo & Manassis, 2005; Shaw, 2000; Terr, 1991).

3. Traumespesifisert frykt

Barn med traumespesifisert frykt, har en frykt for konkrete ting som knyttes opp mot opplevd traume. Eksempelvis kan jo de fleste være redde for å bli utsatt for vold, mens et barn som har opplevd at far slår mor vil kunne ha en frykt for at når hun en gang gifter seg så vil mannen hennes slå henne. Barn som har opplevd traumatiske hendelser, kan også ha en særskilt frykt for hverdagslige og ordinære hendelser, som mørket og det å være alene. Denne frykten sitter i lenge, og forsvinner nødvendigvis ikke selv etter hvert som barnet blir eldre (Adler-Nevo & Manassis, 2005; Terr, 1991).

4. Endret holdning til personer, livet, eller fremtiden

Traumatiserte barn kan oppleve at deres fremtid er begrenset og kortvarig. De vil gjerne ha problemer med å stole på andre mennesker, og har et livssyn som gjerne fokuserer på at de ikke skal nyte livet, de skal bare overleve. Fremtidssynet påvirkes av troen på at traumatiske hendelser vil skje om igjen og om igjen. Noe som også kan føre til en holdning hvor de er opptatt av at de kan gjøre hva de vil, for i morgen kan livet som de kjenner rives fra dem. Barna anerkjenner egen sårbarhet, og sårbarheten i alle mennesker. Fremtiden de ser for seg er full av monstre, fallhull og sprekker (Adler-Nevo & Manassis, 2005; Shaw, 2000; Terr, 1991).

Traume type II, gjerne i form av familievold, kan gi utslag som kronisk stress hos barn og dette påvirker deres utvikling både kognitivt og emosjonelt (Shaw, 2000).

Dersom barnet har fått diagnosen PTSD vil symptomene gjerne være depresjon, angst, følelse av håpløshet, skam og fortvilelse. Etter hvert som de blir eldre vil de kunne utvikle et drikkeproblem eller narkotikaproblem. PTSD vil også være med på å påvirke egne relasjoner senere i livet, både romantiske og profesjonelle. De kan også utvikle en rekke psykiske problemer, samt kroniske smerter. For små barn vil det gjerne være andre reaksjoner på PTSD enn hos ungdom (Heltne & Steinsvåg, 2011; Yule, 1999). Hos de yngste barna ser en gjerne reaksjoner som separasjonsangst, søvnproblemer og mareritt, følelsesnummen, og de gjenlever hendelsene ved hjelp av tegning og lek. Barna vil også kunne ha problemer med å gå på toalettet selv om de allerede har blitt pottetrete. De kan utvikle en redsel eller frykt for ting som en i utgangspunktet ikke har vært redd for tidligere (Yule, 1999). For barn i skolealder vil en også kunne se reaksjoner som separasjonsangst, søvnproblemer og at hendelsene gjenleves gjennom lek eller andre former for uttrykkelse (Heltne & Steinsvåg, 2011; Yule, 1999). Disse barna vil også kunne få konsentrasjonsproblemer, problemer med å mestre tidligere ferdigheter og å ta til seg nye, oppleve at fremtiden er usikker, kan utvikle traumespesifikk frykt, og få skyldfølelse for at en har overlevd. I noen tilfeller unngår barnet å delta i lek med andre og kan trekke seg unna andre barn (Heltne & Steinsvåg, 2011; Yule, 1999). Hos ungdommer kan en se symptomer som tyder på depresjon, de kan utvikle problemer med rusmidler, selvmordstanker, og kan slite med angst (Heltne & Steinsvåg, 2011; Yule, 1999).

For PTSD kan en dele symptomene opp i fire hovedkategorier:

1. *Reaksjon*

Personen opplever uorganisert eller provosert oppførsel i sammenheng med det den har vært gjennom.

2. *Gjenleve hendelsen(e)*

En får såkalte «flashbacks». En har dårlige minner, og får ofte mareritt. Det kan føles ut som om en går gjennom traumat på nytt, at en gjenlever det som har hendt tidligere.

3. *Unnvikende og følelsesnummen*

En kan unngå å snakke om det som har hendt, og kan gjerne unngå personer eller steder som en føler eller tror vil trigge minnene. En kan finne det vanskelig å uttrykke

egne følelser, og ha en manglende interesse for de aktiviteter en satte stor pris på før de traumatiske hendelsene fant sted. Slike symptomer vil også gjerne være unnnvikende, da en unngår å sette ord på følelsene en har.

4. *Årvåkenhet*

En er svært nervøs, og er alltid på vakt og på jakt etter farer som lurar. Vedkommende kan bli mer opphisset enn tidligere av såkalte ufarlige hendelser.

(American Psychiatric Association, 2000)

Rapporten fra NOVA legger frem ulike former for atferd som kan skyldes denne oppveksten. Noen eksempler på dette er depresjoner, angst, og utagerende atferd. Derimot trekkes det ikke frem om elevene har fått eventuelle traumer etter disse opplevelsene (Stefansen & Mossige, 2007).

2.5 Pedagogens rolle i møte med familievold

I *Barnevernloven* § 6-4 kommer det frem at offentlige myndigheter, skolen faller under dette, har krav om å informere barnevernstjenesten i kommunen dersom det er grunn til å tro at barnet blir utsatt for, blant annet, familievold.

«Offentlige myndigheter skal av eget tiltak, uten hinder av taushetsplikt, gi opplysninger til kommunens barneverntjeneste når det er grunn til å tro at et barn blir mishandlet i hjemmet eller det foreligger andre former for alvorlig omsorgssvikt, jf. §§ 4-10, 4-11 og 4-12(...).»

(Barnevernloven, 1992).

Dersom en mistenker at barnet utsettes for familievold eller er vitne til det hjemme, er det lovpålagt å melde fra til barnevernet. Barnevernet skal da melde tilbake til melder innen tre uker, men er ikke lovpålagt dersom det er årsaker som taler imot en tilbakemelding (Barnevernloven, 1992).

Barn som lever i familier med vold lærer seg å leve med uforutsigbarhet. Strategiene de bruker for å leve med volden hjemme, som eksempelvis å bli hjemme, gjemme seg, holde seg unna, sitter igjen i barna i skolehverdagen. Barna lager seg ofte en ny virkelighet, og gjemmer seg fra den reelle situasjonen, ved at de lyger og innbiller seg ting. For å kunne hjelpe både

barna og familien må fagpersonell kunne sette seg inn å se familien som en helhet. Barna må være trygge på den voksenpersonen som de forholder seg til for å kunne åpne seg, da det i mange tilfeller oppfattes som utrygt av barnet å fortelle om hendelser hjemme i frykt av konsekvensene av dette. Det er også viktig at barnet føler seg hørt, og at det barnet har å fortelle blir verdsatt og fulgt opp. Barn kan lukke seg igjen dersom de søker hjelp ved å fortelle om situasjonen, men opplever at det ikke tas affære (Heltne & Steinsvåg, 2011).

Tiltak som kan settes i gang for å bedre hverdagen for barn som har traumer etter å ha opplevd eller vært vitne til familievold vil kunne være å benytte seg av teorien om dobbeltsporet hukommelse eller stadieorientert behandling. Når det dreier seg om gjentatt familievold vil det kunne være hensiktsmessig for pedagoger å sette seg inn Courtois sin stadieorienterte behandling. Courtois beskriver tre stadier for å behandle komplekse traumer. Stadie 1 dreier seg om behandlingsrammen, alliansebygging, sikkerhet for barnet, regulering av atferd, stabilisering, bygge opp barnets ferdigheter, lære det å ta vare på seg selv og å gi det støtte. Særlig fokuseres det på barnets sikkerhet. Stadie 1 tar lengst tid, og i noen tilfeller kommer ikke barnet videre forbi dette stadiet. Stadie 2 fokuserer på avvenning, sorg, løsning, og integrering av traumet. Stadie 3 fokuserer på selv regulering, relasjons regulering, og å forbedre det daglige livet (Courtois, 2004). Pedagogens rolle, og hvor han har mulighet for å hjelpe barnet, vil være innenfor stadie 1. Barnet trenger trygge, stabile voksne som kan støtte det, og gi det den tryggheten det mangler hjemme. Et barn som opplever familievold, har gjerne ikke hatt klare grenser og rammer. Dette er noe som lærer kan gi barnet, samtidig som han viser barnet at han ikke viker og trekker seg unna. Dermed er det også viktig at barnet har, eller utvikler en trygg og god relasjon til lærer. Uten en god relasjon, vil det være vanskelig for barnet å komme gjennom det første stadiet innenfor behandlingen.

Relasjonen mellom barn og voksen er kritisk for barnets utvikling. Viktigheten av en god og trygg relasjon mellom voksen og barn dreier seg ikke kun om forelder – barn relasjoner, men også om lærer – elev relasjoner. Relasjonen mellom lærer og elev kan virke som en buffer for risikofaktorer. Denne relasjonen er en god ressurs for barnets utvikling, og kan være svært hjelpende i utviklingen dersom barnet opplever en utrygg eller konfliktfylt relasjon med foreldre (Pianta, 1999).

En forstyrret relasjon mellom forelder og barn, vil kunne føre til at barnet er i risikozonen for å utvikle atferdsproblemer i tidlig skolealder. Relasjonen mellom forelder og barn vil påvirke

hvilken relasjon barnet former sammen med lærer. Et barn med en utrygg, ambivalent tilknytning til forelder vil kunne vise atferd lærer oppfatter som at barnet er trengende. Eksempelvis vil et trengende barn kunne være et som konstant krever oppmerksomhet, og kontakt. Det kan også være et barn som er svært opptatt av å teste grenser, både i forhold til hva det kan slippe unna med, og med tanke på konsekvensene av handlingen. Forelder – barn relasjonen gir barnet ulike interne retningslinjer, eller en indre arbeidsmodell, for hvordan det skal samhandle med andre voksne, og barnet vil gjerne handle deretter. Relasjonen mellom et barn og en voksen vil være asymmetrisk, grunnet barnets modenhet. Relasjonen omfatter personligheten til partene involvert, og en tilbakemeldingsprosess som omfatter informasjonsoverføring mellom individene. Informasjonsoverføringen dreier seg om talemåte, atferd, kommunikasjon, og hvordan individene oppfatter hverandre. Asymmetrien ligger i det at individene har ulikt ansvar for relasjonen, da det er den modne voksne som skal ta hovedansvar for relasjonen med barnet. Individets personlighet påvirker dets relasjoner med andre mennesker, og den har på forhånd blitt påvirket av dets oppvekst. Innenfor relasjoner tar individene med seg indre arbeidsmodeller, disse modellene er som et kart som veileder individet i forbindelse med hvilken atferd som er akseptabel. De indre arbeidsmodellene har blitt formet av både nåværende og tidligere erfaringer de har hentet fra ulike relasjoner (Pianta, 1999).

Pedagogen må være klar over hvilke begrensninger og fordeler han tar med seg inn i en relasjon med en elev, og ta høyde for elevens fordeler og begrensninger. Relasjonen mellom lærer og elev er ikke begrenset til disiplinering, men må også inneholde nærhet, informasjonsoverføring, minner om hverandres atferd og forventninger til hverandres reaksjoner.

For at pedagogen skal kunne forbedre en elev-relasjon, kan han benytte seg av *Banking Time* (Pianta, 1999; Pianta, Hamre, & Stuhlman, 2003). Da skal læreren implementere at han regelmessig skal tilbringe mellom 5 og 15 minutter med alene tid sammen med en utvalgt elev. Poenget med dette er å samle opp positive opplevelser sammen med eleven, slik at relasjonen mellom lærer og elev kan håndtere konflikt, uenighet og spenning uten av relasjonen oppheves. Når det har blitt samlet opp positive opplevelser over tid, kan relasjonen fremdeles være en god relasjon selv opp partene opplever stressende situasjoner. I *Banking Time* øktene er det viktig at aktivitetene har blitt valgt ut av eleven, og at øktene ikke er avhengig av elevens oppførsel. Lærer kan ikke ta bort øktene som en konsekvens av elevens

oppførsel tidligere på dagen. Målet med øktene er at lærer skal delta sammen med eleven, men at eleven skal legge føringen for hva som skje. Dette blir gjort for å styrke relasjonen mellom lærer og elev. *Banking Time* tillater lærer å bygge opp egen troverdighet hos eleven, som igjen tillater at lærer kommer med råd og veiledning til barnet. Etter hvert som eleven er vant til *Banking Time* øktene, åpner dette for nye kommunikasjonsmåter og tilbakemeldingsmåter blant lærer og elev (Pianta et al., 2003).

I Raundalen og Schultz (2006) kommer det frem at det er lærere som ikke aktivt søker mer kunnskap og involvering i elevenes liv, da dette kan føre til ekstra-arbeid for læreren. Dermed vil det nok kunne være en del barn som ikke opplever at de får den støtten og hjelpen på skolen, som de så sårt behøver. Noen lærere føler seg allerede nedlesset i for- og etterarbeid, og føler gjerne selv at de ikke orker å ta seg mer arbeid (Raundalen & Schultz, 2006). Det kan være en av årsakene til at det er mange mørketall, og at mange av barna ikke blir oppdaget før de blir eldre og viser tydeligere symptomer på «unormal» atferd.

2.5.1 Tilnæringsfaktorer

Når en arbeider med barn som har blitt utsatt for familievold, eller omsorgssvikt, kan en benytte seg av tilnærmingen som kommer frem i *Sveket II* av Kari Killén (2010). Den har elleve funksjoner, og en kan følge dem fra den første og frem til den siste, eller velge ut de som en tenker vil ha best mulig effekt for barnet. Når en benytter seg av denne tilnærmingen er det viktig å tenke på at den skal brukes av alle fagpersonene som er med i arbeidet, og ikke kun pedagogen. For skolebarn vil det gjerne være naturlig at det er lærer som er den signifikante personen de først betror seg til i håp om at han kan hjelpe dem. De elleve faktorene i tilnærmingen er:

- «1. Å redusere tabuet – bryte tausheten
2. Å synliggjør barnet
3. Å sikre barnets tilknytninger utenfor familien
4. Å redusere barnets indre kaos og dele dets smerte
5. Å gjøre livet mer forståelig
6. Å gjøre livet mer forutsigbart
7. Å frigjøre barnet fra opplevelsen av ansvar og skyld for omsorgssviktssituasjonen
8. Å hjelpe barnet til å sørge

9. *Å hjelpe barnet til å leke og mestre*
10. *Å bevisstgjøre barnet om egne rettigheter*
11. *Å ivareta foreldrene»*
(Killén, 2010, p. 201).

For en pedagog vil det gjerne være naturlig å fokusere på punkt nummer 1, 2, 3, 6, og 9, da disse lett kan integreres inn i barnets skolehverdag.

For at en pedagog skal kunne hjelpe barnet med å bryte tausheten, krever det en pedagog som kan snakke med elevene om diverse tabubelagte temaer. Barna kan gjerne bli fortalt ulike historier om eksempelvis familievold, og vise elevene at det faktisk ikke er greit, og forklare at dersom det er noen som opplever slike ting er det lov å fortelle det til noen. Pedagogen må åpne opp for at elever kan komme til dem dersom de sliter med noe, og elevene må vite at de vil få hjelp. Dersom en elev åpner opp og forteller, kan lærer stille han/henne spørsmål om hvor mye eleven har sett og hørt om foreldres atferd (Killén, 2010).

Barn har et behov for å bli sett, og når dette behovet ikke blir tilfredsstilt av foreldre, kan pedagoger hjelpe barnet med det. En måte å gjøre det er å speile barnet, gjerne da ved å si «Du ser litt sliten ut i dag?», eller «Før friminuttet så det ut som du hadde det gøy når vi lekte sammen, men du gav ikke uttrykk for det selv.» Barnet opplever da at læreren ser barnet, og bryr seg om det (Killén, 2010).

For barn som er utsatt for den omsorgssvikten som familievold egentlig er, vil det være svært viktig for barnet at det kan få en sikker tilknytning til en voksen person utenfor det destruktive hjemmemiljøet. «*Det er viktig at barnet får oppleve et voksent menneske som ikke sviker, et menneske som tar ansvar for barnet, ser det og er der for det.*» (Killén, 2010, p. 205).

Mennesker tar med seg tidligere erfaringer og indre arbeidsmodeller inn i nye relasjoner, og forventer gjerne å bli møtt på samme måte som i tidligere relasjoner. Derfor er det veldig viktig at pedagogen, som vil kunne fungere som en trygg voksen person, avkrefter barnets forventninger til at denne relasjonen vil være lik den med foreldrene. Pedagogen må kunne handle overfor barnet på den måten som er mest hensiktsmessig i forhold til tidligere tilknytningsmønstre. Et barn som har et unnvikende tilknytningsmønster til foreldre, må møtes og behandles på en annerledes måte enn et barn som har et ambivalent

tilknytningsmønster til foreldre. Pedagogen trenger derfor informasjon om tilknytningserfaringene til barnet for å kunne utforme et nytt trygt tilknytningsmønster. Det viktigste er uansett å gi barna gode opplevelser, og at de voksne viser dem at de er engasjerte i barna (Killén, 2010).

Barna som lever med familievold bruker ofte mye krefter på å finne ut hva som skal skje videre, de er usikre og forvirret med tanke på daglige gjøremål og fremtiden. For at disse barna skal kunne leve seg inn i og forutse fremtiden, trenger de å få vite så nøyaktig som mulig hva som kommer til å skje fremover. Så langt fremover pedagogen har innblikk i, så mye skal barnet få vite. Da er det viktig å være konkret i hva en sier, og gjerne la dem få treffe de personene som skal være med barnet videre og hvor barnet skal være. En må gi barna tid til å få reagere på hva som skal skje, samtidig som en er tilstede for barnet slik at en kan svare på de spørsmål de eventuelt måtte ha. Barnet må også forberedes på at det vonde som har hendt kan skje igjen, men at dersom det skjer så vil barnet vite hvem det skal ta kontakt med og gjerne få et telefonnummer en kan ringe i kriser (Killén, 2010). «*Det må finnes en hånd å holde i et sted – hånden til en trygg, forutsigbar voksen som ikke svikter.*» (Killén, 2010, p. 213).

Tilknytningsmønsteret til barnet former i stor grad hvordan barnet leker. Leken legger et grunnlag for utviklingen av barnets ferdigheter, den vil være helende, og gi barnet glede. Pedagogen kan hjelpe barnet ved selv å være med på leken, gi barnet sosial trening, og demonstrere hvordan en samhandler med andre og deretter kan bygge relasjoner. Barnet trenger hjelp til hvordan det kan mestre stress, sosiale relasjoner og ferdigheter (Killén, 2010). Dette er faktorer pedagogen, gjerne ved hjelp av veiledning, kan hjelpe barnet med.

3.0 Metode

Det forrige kapittelet la frem teorien som ligger til grunnlag for problemstillingen som det forskes på, og i dette kapittelet blir metoden som er brukt til innsamling og analysing av dataene forklart. Det er disse dataene som legger grunnlaget for resultatene som trekkes frem i det neste kapittelet.

3.1 Valg av metode

Tematikken og problemstillingen var klare før selve forskningsdesignet. Da det ble klart hva som skulle undersøkes, nemlig kompetansen blant lærere i normalskolen i forbindelse med tematikken familievold, var det nødvendig å se på hvilken metode jeg skulle benytte for å belyse problemstillingen min på best mulig måte. Dataene som samles inn i et forskningsprosjekt, kan gjerne deles inn i to grupper, *harde* og *myke* data (Johannessen, Tufte, & Kristoffersen, 2010). Forskjellen mellom disse to ulike variantene for data kan i hovedsak være om de registreres i form av tall eller tekst, bilder og lyd. Min problemstilling fokuserer på hva lærerne faktisk vet om tematikken, altså deres egen kompetanse, og da ble det naturlig å legge opp til data som kan tolkes ut fra skrevet tekst. Dette for å få inn informasjon som lærerne selv besitter, og som det vil være lettere å finne ut mer om gjennom full tekst i motsetning til tall.

Metodene for å samle inn dataene kalles henholdsvis for kvantitativ eller kvalitativ metode. Disse to ulike metodene er ulike begrep for å beskrive dataenes egenskaper. Satt på spissen kan en si at den kvantitative metoden analyserer data som er registrert som tall, mens den kvalitative metoden analyserer data som er samlet inn og bearbeidet som tekst (Johannessen et al., 2010). Kvalitative studier søker etter en forståelse av de sosiale fenomenene en studerer, og ofte krever det at en har nær kontakt med informantene. Enten ved hjelp av intervju, observasjon, eller ved å analysere tekst eller andre måter å uttrykke seg på. De kvantitative studiene benytter seg av metoder hvor det er større avstand mellom forsker og informant (Thagaard, 2009).

3.1.1 Kvalitativt forskningsdesign

I Silverman (2001) legges det frem fire ulike metoder som benyttes i kvalitativ forskning. Disse er intervju, observasjon, tekstanalyse, og lyd- eller bildeopptak. I mange studier

benytter en seg av flere av disse metodene på en gang, for å få en mer utfyllende tekst til analyse. Noen observerer gjerne informantene før de intervjuer dem. Observasjonene ligger til grunn for intervjuguiden (Silverman, 2001). Uavhengig av hvilken metode en benytter seg av så blir dataene som regel lagt frem i form av skrevet tekst. Det er denne teksten som legger utgangspunktet for analysen (Johannessen et al., 2010). Det som er felles for de kvalitative forskningsmetodene er at dataene som blir analysert er uttrykket i tekst. Det er ikke nødvendigvis en full, sammenhengende tekst. Utformingen av teksten avhenger av metoden en har brukt (Thagaard, 2009). For eksempel kan intervjuene transkriberes, og observasjoner blir som regel skrevet ned som en full tekst eller som utfyllende notater, og deretter setter en i gang analyse av datamaterialet.

3.1.1.1 Fenomenologi

Innenfor kvalitativ forskning er det ulike tilnærminger og forskningsdesign. Fenomenologi, grounded theory, casedesign og etnografi er noen eksempler på forskningsdesign. Mitt forskningsprosjekt har et fenomenologisk design, da det fokuserer på mennesker og deres oppfatning og erfaring med et spesielt fenomen. I følge Johannessen et al. (2010) er et nøkkelbegrep innen fenomenologi *mening*. Hensikten med forskningen er å forstå meningen som ligger bak et fenomen, slik det forstås gjennom menneskene en henter inn data fra. Meningen som kommer frem må ses sammen med sammenhengen rundt. Dersom en trekker selve meningen ut fra sammenhengen, sitter en gjerne igjen med en del begrep som vil kunne bety noe helt forskjellig i en annen sammenheng.

Når en skal analysere datamaterialet i et fenomenologisk forskningsdesign, analyserer en innholdet i eksempelvis det informantene sier. En tolker datamaterialet og forsøker å forstå informantenes tanker omkring meningene som kom frem under datainnsamlingen (Johannessen et al., 2010).

3.1.1.2 Hermeneutikk

Hermeneutikk er et gresk ord, og betyr forklaringskunst. I motsetning til naturlige hendelser er menneskets handlinger preget av mening, og resultater angående menneskers handling krever fortolkning (Gilje & Grimen, 1995).

En tilnærmer seg sjelden noe uten å ha en forforståelse eller fordom. Disse begrepene er utviklet av Gadamer, og poenget bak begrepene er at en ikke starter tolkning av en tekst uten å ha en viss idé i forhold til hva en skal se etter. Spørsmålene som jeg har stilt mine informanter i denne studien, er påvirket av en forforståelse etter hva det er jeg lurer på og skal fokusere på. For å forstå meningen som kommer frem i intervjuene som legges frem i denne studien, må en ha en forståelse for sammenhengen eller konteksten de tilhører. Dersom en skulle tolke disse resultatene uavhengig av deres sammenheng, ville en ikke nødvendigvis kunne trekke ut meningen med dem. For å kunne tolke og analysere resultatene må en ta høyde for den sammenhengen de ble til i (Gilje & Grimen, 1995).

3.1.2 Intervju

Når en tenker på intervju, så tenker en ofte at en har en intervjuer som stille spørsmål og en informant som svarer. Intervjuerens innblanding skal være minimert. Han skal være nøytral, og nesten som en flue på veggen. Dette er i følge Silverman (2004) en typisk måte å se på intervju. Han legger deretter frem at alle intervju er aktive intervju. Intervju er en form for samtale mellom to parter. Noen er veldig strukturerte, andre er semi-strukturerte, og noen blir mer som en fri flyt av informasjon. Uavhengig av hvordan en går frem er alle intervju en interaksjon mellom parter. Intervjuene er en samtale hvor en lager eller fremstiller mening, og utvikler en forståelse. Når en da ser på et intervju i denne forstand, så er intervjuet et aktivt intervju (Silverman, 2004).

Jeg bruker semi-strukturerte intervju som metode da dette vil kunne gjøre det mulig å legge til rette for at informantene får sagt det de selv føler er viktig i forbindelse med forskningsspørsmålet. Forskningsspørsmålet krever både detaljert kunnskap og beskrivelser for best mulig å bli belyst. Semi-strukturerte intervju baseres på en intervjuguide. Denne guiden har gjerne ulike temaer som skal belyses gjennom intervjuet, men er fleksibel nok til at forskeren kan gå frem og tilbake mellom temaene avhengig av når og hvis informanten bringer dem på bane (Johannessen et al., 2010). I forbindelse med semi-strukturerte intervju er det viktig at intervjueren er fleksibel nok til å kunne ta opp og gå videre med temaer som informanten bringer på bane, men som opprinnelig ikke var en del av intervjuguiden. Et semi-strukturert intervju kan virke som en samtale mellom informanten og intervjueren, og det blir styrt av de temaene som intervjueren ønsker informasjon om. Slike intervju gir mulighet for

interaksjon mellom intervjuer og informant, og dataene en får ut av intervjuet er preget av dette (Thagaard, 2009).

Intervjuene ble tatt opp på lydbånd. Samtidig som intervjuene ble tatt opp, noterte jeg ned beskrivende og utfyllende feltnotater. Også etter intervjuet ble det notert ned feltnotater, dette ble gjort for å sikre at verdifull informasjon ikke skulle gå tapt. Deretter ble lydbåndene transkribert, og etter hvert ble de delt opp og sortert etter spørsmål/tema (Johannessen et al., 2010).

3.2 Intervju og prosessen

3.2.1 Informanter

Når en bruker det kvalitative forskningsdesignet og intervju som metode, vil det være ideelt med 15-20 informanter. Dette for blant annet å kunne vie rom for ulike tolkninger uten at det har for store utslag i forhold til resultatet som kommer frem (Johannessen et al., 2010).

Formålet med undersøkelser vil påvirke hvor mange informanter en trenger. En slags tommelfingerregel vil kunne være: *«Intervju så mange personer som det trengs for å finne ut det du trenger å vite.»* (Kvale, Brinkmann, & Anderssen, 2009, p. 129). En skal altså intervju frem til en har fått all den informasjonen en trenger, og gjerne da frem til en ikke lenger får mer informasjon enn den en allerede har. Når en ikke lenger får ny informasjon, har man nådd et punkt som kan kalles metningspunktet. Da er det ikke lenger et behov for å intervju flere informanter (Johannessen et al., 2010; Kvale et al., 2009).

Ideelt sett ville jeg vært fornøyd dersom 15-20 informanter deltok i studien min. Da dette er en masteroppgave som skal fullføres i løpet av et semester, så setter denne tiden en begrensning for hvor mange intervju jeg ville kunne gjennomføre. For min del så var det i hovedsak tilbakemeldingene fra skolene som satte en naturlig begrensning. Totalt sett var det fem informanter som ga en tilbakemelding om at de ønsket å delta i studien. Grunnet den begrensede tiden valgte jeg å fokusere på de informantene som kunne delta. Informantene har jeg fått kontakt med ved å henvende meg direkte til lærere og til ulike skoleledere via e-post. I de tilfellene hvor jeg tok kontakt med skolelederen, fikk de en kort beskrivelse av prosjektet i e-posten hvor jeg oppfordret dem til å ta kontakt med lærerne på deres skole angående deltakelse i prosjektet, samt et vedlagt informasjonsskriv, som er godkjent av *Norsk*

Samfunnsvitenskapelig Datatjeneste AS (NSD), som inneholder en mer utfyllende beskrivelse av prosjektet og en samtykkeerklæring som deltakerne skulle signere og sende inn enten via e-post eller post. Lærerne jeg tok direkte kontakt med, fikk informasjonen muntlig samt at de fikk utlevert det samme informasjonsskrivet og samtykkeerklæringen som de skulle signere. Alle informantene valgte å levere samtykkeerklæringen direkte til meg fremfor å sende det over e-post eller med post. På informasjonsskrivet står det at all data ville bli fullstendig anonymisert etter 16.mai 2013, men på grunn av muntlig høring, har NSD og alle informantene fått muntlig beskjed av meg om at dataene vil bli anonymisert etter den 21.juni 2013. Dette har både NSD og informantene godkjent.

Med bakgrunn i problemstillingen der jeg ser på hvilken kompetanse lærerne i «normalskolen» har angående familievold, fokuserte jeg på lærere som informanter. Noen av skolene jeg var i kontakt med hadde miljøarbeidere som kunne delta i undersøkelsen. Da studiens teori og problemstilling fokuserte på lærere, valgte jeg å takke nei til at miljøarbeidere eller andre medarbeidere i skolen som ikke hadde lærerutdanning kunne delta i denne undersøkelsen. Informantgruppen bestod av fire kvinnelige lærere, og en mannlig lærer fra ulike kommuner. Noen var utdannede spesialpedagoger, eller hadde spesialpedagogikk som en del av utdannelsen, mens andre var utdannede allmennlærere med fordypning i andre fag enn spesialpedagogikk. Aldersgruppen var fra 24 år og opp mot 59 år, og ansienniteten deres varierte fra 2 år og opp til 36 år.

3.2.2 Intervjuguide

Som nevnt tidligere i kapittelet var dette et semi-strukturert intervju. I Kvale et al. (2009) kommer det frem at slike intervju vil ha en intervjuguide som gjerne er satt opp ved de ulike temaene forskeren prøver å utforske, og at disse temaene utfylles ved hjelp av spørsmålsforslag. Intervjuguiden ble satt opp for å kunne gi intervjuene en rød tråd, og legge opp en sammenheng for videre analyse. Intervjuguiden ble delt inn i totalt fem forskningstema, som ble utviklet for å få mest mulig informasjon fra informantene som igjen samsvarte med teorien jeg ville fokusere på i studien. Studien fokuserer på familievold, traumer, kjennetegn og symptomer, konsekvenser og skolens rolle. Innenfor hvert tema var det lagt opp spørsmål som samsvarte med dette. Intervjuguiden inneholdt totalt 12 spørsmål, som jeg hadde underbygd med flere del spørsmål dersom spørsmålene ikke var forklarende nok for informanten. Spørsmålene var lagt opp på en slik måte at jeg ville undersøke hva

informantenes egne tanker rundt temaet var. Under kommer en forklaring på hvordan intervjuguiden var bygd opp:

1. Familievold

Intervjuene startet med to spørsmål omkring familievold. Det første var at de skulle gi en begrepsavklaring på akkurat hva de la i begrepet «familievold». Dette var da for å sikre intervjuer at de hadde et klart bilde over hva begrepet faktisk betyr. Det andre spørsmålet skulle kvalitetssikre det første, og da måtte informantene komme med et konkret eksempel på en situasjon eller situasjoner som beskrev en familievoldssituasjon. Jeg ville altså starte med å undersøke hva informantene mente om fenomenet «familievold».

2. Traumer

Neste tema var traumer da dette har en sentral rolle i oppgaven. Igjen var det første spørsmålet om informantene kunne forklare hva de la i begrepet traumer. Dette for å sikre og klargjøre hvilken oppfatning som lå til grunn for de andre svarene til informanten angående traumer. Deretter skulle jeg undersøke om informantene hadde kjennskap til noen av symptomene en kan se hos barn som har blitt utsatt for traumer. Avslutningsspørsmålet her var om informanten kjente til andre hendelser, foruten familievold, som kunne føre til traumer hos barn.

3. Identifisering

Under temaet identifisering fokuserte spørsmålene på hvilke kjennetegn en kan se hos barn som har levd eller lever med familievold, hvilke kjennetegn som bør føre til at varselsbjellene ringer hos en pedagog, og hvorfor det er viktig at en kan se disse kjennetegnene. Disse spørsmålene var lagt opp for å se hvilken kompetanse som finnes i skolen rundt symptomene voldsutsatte barn vil kunne demonstrere ubevisst eller bevisst. For at en skal kunne være i stand til å hjelpe disse barna, er det viktig at en kan identifisere dem.

4. Konsekvenser

Det neste temaet, konsekvenser, ble lagt frem slik at informantene skulle fortelle hvilke konsekvenser, de trodde, familievold kunne føre til for barnet. Det ble da fokusert både på langsiktige og kortsiktige konsekvenser. Dette temaet skulle gjøre informantene observante på

at konsekvensene for barn i slike situasjoner kan strekke seg lenger ut i dets livsløp enn kun den tiden det forekommer. Samtidig som det skulle gi intervjuer svar på hvilke konsekvenser informantene kjente til.

5. Skolens rolle

Det siste temaet fokuserte på skolens rolle i møte med slike hendelser. Her skulle informantene svare på hva de mente og trodde akkurat deres egen rolle var overfor disse barna, hvordan skolen kunne hjelpe dem, og om skolen deres hadde nok kompetanse på området.

Etter dette ble det lagt inn noen tilleggsspørsmål angående PTSD, stadieorientert behandling og den autoritative lærer. Intervjuene ble avsluttet med et åpent spørsmål. Slik at dersom informantene følte det var mer informasjon, i forbindelse med forskningsprosjektet, de kunne bidra med eller ikke hadde blitt tatt opp, så kunne de legge til ytterligere informasjon.

Før jeg gikk i gang med intervjuene ble spørsmålene gjennomgått med veileder, og de ble også testet på en forsøksperson for å sikre at spørsmålene ville være forståelige for informantene.

3.2.3 Gjennomføring av intervju

Intervjuene ble foretatt på det stedet som var ønsket fra de ulike informantene. Dermed var det noen som fant sted på deres respektive arbeidsplasser, og noen ble gjennomført hjemme hos informantene. Rammene for tidspunktet av gjennomføringen ble lagt av meg på grunn av tidsrammen på prosjektet, men med rom for at de selv kunne velge tidspunkt og dag innen en ramme på omtrent 5 uker. Dette var grunnet to obligatoriske praksisperioder fra Universitetet i Stavanger, hver av dem på tre uker, hvorav den første var ferdig den 8.februar, og den andre begynte 4.mars. For å bli ferdig med å samle inn og transkribere dataene mine i god tid før innleveringsfristen nærmet seg, så jeg meg nødt til å foreta flest mulig av intervjuene i de tre ukene mellom disse to praksisperiodene.

Før selve intervjuene startet, gikk jeg gjennom min egen utdanning, yrkeserfaring, og formålet med undersøkelsen min. Årsaken til dette var at informanter gjerne vil ha et klart

bilde av hvem intervjueren egentlig er, før de er klare for å legge frem egne synspunkt og erfaringer overfor en fremmed person (Kvale et al., 2009). Deretter ble det lagt frem en kopi av informasjonsskrivet som på forhånd hadde blitt sendt ut til skolelederne, og jeg poengterte at deres deltakelse var frivillig og at de når som helst kunne trekke seg fra undersøkelsen. Jeg forklarte at jeg kom til å bruke en intervjuguide, men at denne ikke var nødt til å følges fra punkt til prikk. Dersom de underveis tok opp tema som gjerne ikke ville kommet frem før lenger ut i undersøkelsen, så ville vi ta de opp der og heller gå tilbake til spørsmål som det da ble hoppet over. Det ble også forklart på forhånd og gjennom spørsmålsformuleringene mine at det var deres egne meninger jeg var interessert i.

Det er flere ulike fremgangsmåter for å dokumentere dataene en får inn under et intervju. Noen fremgangsmåter er lydopptak, notater eller lyd- og bildeopptak. Disse benyttes for å få samlet inn så mye av informasjonen som mulig, dersom en velger å la være å benytte noen hjelpemidler og kun fokuserer på å huske hva om blir sagt, vil en risikere å miste store deler av datamaterialet (Johannessen et al., 2010). I mine intervju valgte jeg å benytte meg av digital diktafon, i tillegg til at jeg noterte ned deler av svarene underveis gjennom intervjuet. Jeg brukte diktafon slik at jeg kunne være fri til å fokusere mest mulig på informanten, men noterte underveis slik at jeg best mulig kunne stille informanten de korrekte oppfølgingsspørsmål. Alle intervjuene varierte i forhold til lengden, fra 30 minutter til 70 minutter.

3.2.4 Bearbeiding og analyse av data

Alt datamateriale ble lagret og behandlet etter retningslinjene til *Den nasjonale forskningsetiske komité for samfunnsvitenskap og humaniora*, også kalt NESH (NESH, 2006). All data som vil kunne være personidentifiserende, lydbånd, ble lagret på passord beskyttet datamaskin og område, og vil bli slettet etter prosjektets slutt den 21.juni 2013. Egne håndskrevne notater som kan være personidentifiserbare ble lagret hjemme hos forsker, og vil bli makulert innen den 21.juni 2013. Intervjuene ble transkribert ordrett, men det ble ikke noterte ned direkte personidentifiserbare opplysninger. Også disse er lagret på passord beskyttet område og vil bli slettet etter prosjektets slutt. De ferdige transkripsjonene utgjorde til slutt 72 sider skrevet tekst.

Når en utfører et kvalitativt forskningsprosjekt, kjennetegnes dette av at det er fleksibelt. Det innebærer at samtidig som en samler inn data, så arbeider en også med analysen. Dette medfører at en kan gjøre endringer underveis i datainnsamlingen på grunn av det som kommer frem tidlig i analyseprosessen (Thagaard, 2009). Når jeg samlet inn dataene, intervjuet informantene, så startet jeg analysen av intervjuene allerede etter første intervju. Dette førte til at jeg underveis i intervjuene kunne legge inn endringer i strukturen av spørsmålene.

Transkripsjonen strukturerer intervjuene slik at en gjerne lettere og bedre får en oversikt over det materialet en har, og på mange måter er denne struktureringen starten på analysen (Kvale et al., 2009). Hvordan denne transkripsjonen foregår, er gjerne avhengig av tid, ressurser, prosedyre, og hvem som utfører transkripsjonen. I større forskningsprosjekter er det gjerne vanlig at en leier inn hjelp til å transkribere, selv om mange forskere faktisk foretrekker å gjøre dette selv, da en kan miste viktige detaljer underveis. Hvor lang tid det vil ta å transkribere et intervju avhenger av skriveren, en erfaren en vil kunne bruke fem timer på et en times langt intervju (Johannessen et al., 2010). For min del tok mellom fire og ni timer avhengig av lengden på intervjuene.

Etter at alle intervjuene var blitt transkribert, brukte jeg tid på å lese gjennom dem. For deretter å undersøke likheter og ulikheter blant svarene informantene hadde gitt meg. Det ble klart at mitt forskningsprosjekt presenteres ved en temasentrert analytisk tilnærming. Det vil altså si at i prosjektet er det temaene som er i fokus. Det er noen innvendinger mot at kvalitative analyser ikke gir et helhetlig perspektiv, og da særlig i forbindelse med temasentrerte tilnærminger. For å kunne sammenligne utsagn fra ulike informanter, så løsrives utsnitt av teksten, som kan føre til at utsnittene mister sammenhengen de står i. I min analyse har jeg trukket ut utsnitt for å sammenligne, men har samtidig passet på å sette de inn i den sammenhengen de var en del av (Thagaard, 2009).

De ferdige transkripsjonene til dette prosjektet ble delt inn i koder som var hentet fra intervjuguiden og tematikken, og det kalles da induksjon. De ble sortert på denne måten for på enklest mulig måte å kunne se forskjeller og likheter i svar fra de ulike informantene (Johannessen et al., 2010). Sitater fra transkripsjonene ble sortert inn i noder i Nvivo 10 programmet, totalt var det seks hovednoder, hvorav tre av disse i tillegg hadde «undernoder». Transkripsjonene ble sortert inn under familievold, traumer, identifisering,

konsekvenser, PTSD og skolens rolle. Familievold ble deretter sortert slik at definisjoner og forståelse kom under hovednoden, mens eksempler ble sortert inn i undernode. Identifisering ble sortert slik at hvorfor det er viktig å kunne identifisere kom under hovednoden, mens varselsignaler ble en undernode. Skolens rolle, med hva skolen er forpliktet til å gjøre i saker hvor det er mistanke om familievold kom under hovednoden, mens relasjoner og kompetanse ble sortert i undernoder. Traumer, konsekvenser og PTSD var sortert under hver sin node, men uten undernoder.

3.2.5 *Etiske vurderinger*

Ved oppstarten av prosjektet ble det vurdert ulike fremgangsmåter for å finne ut mer om den gjeldende tematikken, familievold, i skolen. Hvordan en skulle gå frem for å samle inn data, hvilke informanter som kunne gi både det beste og mest realistiske bildet av situasjonen, og hva det skulle fokuseres på. En av de første tilnærmingene la vekt på hvordan voldsutsatte barn ble møtt og ivaretatt på skolen. For å se på dette, var det naturlig å undersøke hvorvidt det ville la seg gjøre å benytte foreldre og voldsutsatte barn som informanter. Dette ble diskutert med veileder, andre forelesere ved *Læringscenteret*, og vurdert opp mot retningslinjene til NESH. Etter noe frem og tilbake kom en frem til at det ville blitt særs problematisk å finne informanter som var villige til å stille opp, og at intervjuguiden ville blitt etisk utfordrende. Det ble også vurdert om en skulle se på hvordan «spesial-skolene» la til rette for disse barna, men da fokuset lå på at tematikken er gjeldende også for de såkalte «normale» barna ble informant fokuset rettet opp mot det ordinære skolesystemet. Fokuset i oppgaven ble rettet mot vanlige lærere i skolen og deres kompetanse. Det var altså ingen krav om at informanten selv måtte ha hatt elever som hadde opplevd familievold, og ingen av spørsmålene gikk inn på at de måtte oppgi konkrete, personbeskrivende eksempler på opplevde tilfeller. Fordeler med å undersøke hvilken kompetanse vanlige lærer i skolen sitter på er at en kan undersøke hvorvidt de faktisk har et utgangspunkt for å kunne oppdage disse barna, da det i de fleste tilfeller vil være læreren som skal henvise videre eller søke inn hjelp. Læreren er også ofte den voksen som barna kan bygge en relasjon med, og dermed også den de vil søke mot for hjelp. Dersom disse da ikke har forutsetning for å kunne identifisere disse barna, vil det da kunne være vanskelig å sette inn de ressurser og den hjelpen som barnet trenger og har krav på.

Det ble ikke opprettet kontakt med noen informanter før NSD hadde godkjent prosjektet jeg sendte inn til dem. Først etter at jeg hadde mottatt brev hvor det kom frem at prosjektet var

godkjent, tok jeg kontakt med ulike skoler i ulike kommuner hvor rektorene og lærerne da fikk en kopi av informasjonsskrivet NSD hadde godkjent. Informasjonsskrivet inneholdt, i tillegg til informasjon om prosjektet, min e-post adresse, hjemmeadresse og telefonnummer, dersom informantene hadde noen spørsmål om deltakelse som de ikke fikk besvart ved hjelp av informasjonsskrivet. Dette støtter opp om NESH sine retningslinjer rundt kravet om at den skal utforskes, skal informeres (NESH, 2006).

Informantene ble informert om at prosjektet var blitt meldt opp til NSD, og at det hadde blitt godkjent. Dette samsvarer med NESH sine retningslinjer om meldeplikt (NESH, 2006).

Gjennom utvelgelsen av informanter, kontakten med dem og under intervjuet, kom det frem flere ganger at deltakelsen var frivillig. Det ble informert om at dersom de på et tidspunkt før, under og etter intervjuet ville trekke seg, så kunne de gjøre dette uten å måtte oppgi grunn for det. Dersom en ville trekke seg, måtte dette gjøres før studien ble publisert, men foruten det var ingen andre begrensninger for om informanten ville trekke seg. NESH legger frem krav om at deltakerne skal være klar over at deltakelse er fritt (NESH, 2006).

For å kunne delta måtte informantene signere en samtykkeerklæring, hvor det stod oppført informasjon om prosjektet og hva som ville skje med informasjonen jeg fikk inn. Der stod det hvordan informasjonen ble lagret, og når den ville bli fullstendig anonymisert og slettet. For å sikre anonymisering ble det ikke spurt om konkrete hendelser de hadde opplevd.

Informantene ble gitt pseudonavn i forbindelse med transkriberingen, og skoler de jobbet på eller hadde vært ansatt ved ble anonymisert ved pseudonavn for å sikre at det ikke ville være noen personidentifiserende opplysninger i det ferdige datamaterialet mitt.

3.2.6 Reliabilitet

Reliabilitet har med konsistensen og troverdigheten til resultatene å gjøre. Resultatenes reliabilitet viser til hvor pålitelige dataene er (Kvale et al., 2009). Reliabiliteten er knyttet til dataene som er med i studien, hvilke data som er med, hvordan de har blitt hentet inn og har blitt bearbeidet. For å styrke reliabiliteten i dette prosjektet vil jeg nedenfor gi en svært detaljert beskrivelse av hvordan jeg har gått frem for å dokumentere dataene mine, den valgte metoden og andre avgjørelser gjennom undersøkelsene mine (Johannessen et al., 2010).

For å øke reliabiliteten når en har benyttet seg av intervju som metode, kan en gå nøye gjennom selve intervjuet, og forhåndsteste spørsmålene (Silverman, 2001). Før jeg startet intervjuene hadde jeg gått gjennom spørsmålene med veileder, og jeg hadde testet dem på en forsøksperson for å sikre at spørsmålene var lette å forstå. En annen måte å sikre reliabilitet på er å ta opp alle intervjuene på lydbånd, samtidig som jeg noterte underveis (Silverman, 2001). Når en skal transkribere intervju kan kvaliteten på transkripsjonen avhenge av hvem som har utført den. Noen fokuserer på å skrive ordrett, mens andre skriver på en måte som er tilpasset selve intervjuet. En kan da ende opp med to ulike transkripsjoner av det samme intervjuet. Noen intervju har dårlig lyd kvalitet og det kan da være vanskelig å få med seg nøyaktig hva som blir sagt (Kvale et al., 2009). I denne studien her har alle intervjuene blitt transkribert ordrett, og ved uklarheter i lydbåndet har det blitt møysommelig spolt frem og tilbake for å få med nøyaktig hva det var som ble sagt. Teknisk sett så har lydbåndopptakene hatt en god kvalitet og det har ikke vært problemer med å kunne forstå det som ble sagt. Samtidig ble det også notert ned stikkord og sitat under intervjuet for å sikre at jeg hadde informasjonen som kom fram i tilfelle opptakene skulle være et offer for teknisk feil og føre til dårlig lyd kvalitet eller at de ble slettet før de ble lagret på egen datamaskin. I neste kapittel *Diskusjon og resultat*, legges det frem sitater hentet fra transkripsjonen, noe som også kan være med på å sikre reliabiliteten (Silverman, 2001).

3.2.7 Validitet

Validitet dreier seg om gyldigheten til forskerens tolkninger, det er altså knyttet til tolkningen forskeren foretar av dataene (Thagaard, 2009). I en studie viser validiteten til hvorvidt studien faktisk undersøker det som den skulle undersøke (Kvale et al., 2009). Innenfor kvalitative studier kan en gjerne vurdere om en studie er valid i forhold til om fremgangsmåten og funnene representerer virkeligheten og formålet med studien (Johannessen et al., 2010). Altså kan vi vurdere studiens validitet ved å undersøke om tolkningene vi har kommet frem til, vil være gyldige i forhold til virkeligheten som ble studert (Thagaard, 2009).

Når en skal validere må en stille spørsmål og teoretisere. Når en foretar intervju, er det ikke nødvendigvis gitt at informantene svarer sant. Hvordan forskeren stiller spørsmål, og hva han legger vekt på i spørsmålene sine kan påvirke svarene informantene gir. I løpet av intervjuene må også forsker kunne verifisere fortolkningene. Det vil da gjerne si at forsker underveis må

stille spørsmål som trekker frem informantenes svar, slik at de kan verifisere om den fortolkningen forskeren sitter igjen med, er den korrekte (Kvale et al., 2009).

Studiens validitet vil kunne være avhengig av flere stadier. Selve temaet, da fokuseres det på hvor solide prosjektets forutsetninger er, og om selve utledningen fra den brukte teorien til forskningsspørsmålet er logisk, og i tillegg hvor logisk den er. Kvaliteten på opplegget og metoden som blir brukt. Informantenes troverdighet og kvaliteten på intervjuet, hvor en bør kontrollere det som blir sagt underveis. Transkripsjonen er det som gjør det mulig å analysere teksten, og kvaliteten og nøyaktigheten på denne er viktig for validiteten. Er tolkningen som fremkommer av teksten logiske, og spørsmålene gyldige? Mine tolkninger av analysen kommer frem i diskusjonskapittelet, og begrunnes der med bakgrunn i transkripsjonene. Det blir lagt inn sitater fra informantene, og selve transkripsjonene er skrevet sammenhengende og direkte (Thagaard, 2009). Transkripsjonen har blitt foretatt av forsker selv, og blitt skrevet ned med nøyaktighet og det har blitt notert ned eventuelle beskrivelser av det informantene har gjort underveis. En må også kunne bruke de formene for validering som vil være korrekte for ens studie. Sluttproduktet, altså oppgaven, må gi en fremstilling av resultater som stemmer overens med funnene (Kvale et al., 2009). I denne studien har forskningsspørsmålet blitt utviklet i tråd med teorien som har vært tilgjengelig. Intervju spørsmålene ble kontrollert før intervjuene fant sted og informanter ble kontaktet, og underveis i intervjuene har det blitt foretatt oppfølgings spørsmål. Under intervjuene poengterte jeg at jeg også er lærer, og satt i de fleste av intervjuene direkte overfor informantene, slik at de skulle se meg som en likeverdig og ikke som en underordnet student. Informasjonen, eller dataene, en samler inn kan være mer utfyllende dersom informanten ser deg som en likeverdig (Thagaard, 2009).

Informantene vil få tilsendt hver sin kopi av prosjektet etter at det har blitt sendt inn, og dette kan være med på å styrke troverdigheten til resultatene.

3.2.8 Overførbarhet

Innenfor kvalitativ forskning er det fortolkningen av dataene som gir et grunnlag for overførbarhet. Vil funnene som kommer frem i tolkningen være relevante i andre sammenhenger? (Thagaard, 2009). I forbindelse med dette prosjektet, er tolkningene mine relevante for majoriteten av skoler i Norge, eller i verden?

Denne oppgavens omfang er ikke stort nok til at en kan si at den gjelder for alle skoler og alle lærere i Norge. For at en skal kunne generalisere og si at resultatene som fremkommer i denne studien er gjeldende for alle lærere eller for alle «normalskolene» i Norge må det mer forskning til. En kan gjerne utføre flere slike studier, men med et større omfang og hvor en har mulighet for å intervju enda flere lærere. En kunne også ha benyttet seg av andre fremgangsmåter for å fylle ut svarene. Gjerne hadde det vært lurt å brukt både en kvantitativ og kvalitativ tilnærming, hvor en kunne ha benyttet seg av intervjuer og spørreskjema. Noen informanter vegrer seg gjerne for å delta når undersøkelsen blir utført på en slik måte at de må sitte ansikt til ansikt med intervjuer. Kanskje flere ville deltatt og vært helt ærlige dersom det var et spørreskjema som skulle fylles ut? På en annen side, ville det gjerne kunne vært vanskelig å få tak i detaljer dersom en skulle krysse av på ulike svar.

For å kunne generalisere må en ha et representativt utvalg, og tolkningene av dataene må ha en gyldighet i andre situasjoner enn forskningssituasjonen.

3.3 Feilkilder

I løpet av forskningsprosjekt er det en rekke feilkilder som kan dukke opp, disse kan være både tilsiktede og utilsiktede feil. Tilsiktede feil dreier seg da i stor grad av fusk, hvor en gjerne tar utgangspunkt i teori eller informasjon som er usann. Slike feil bør ikke være en del av et seriøst forskningsprosjekt. Utilsiktede feil bør en også unngå for å sikre prosjektets troverdighet og pålitelighet. En bør være bevisst på dette slik at det kan være lettere å unngå dem (Befring & Timmons, 2004).

Studiens tematikk og intervju spørsmål er i hovedsak designet av meg selv, og kan være påvirket av tidligere erfaringer og personlige meninger. Underveis i prosjektet har jeg forsøkt å holde personlig avstand til tematikken, og ikke la egne meninger farge tolkningen min. Egne erfaringer og kompetanse vil være med på å påvirke hvordan jeg analyserer en tekst, men har i dette tilfelle forsøkt å holde meg nøytral. Forskers egen forforståelse vil jo være tilstede under tolkningen, og ligger til grunn for hvordan forsker kan legge frem resultatene.

Informantene kan ha vært en feilkilde i seg selv. Da fokuset i denne oppgaven ikke var konkrete hendelser med familievold, men kompetansen blant lærere, var det ikke et krav at de

måtte ha opplevd episoder med familievold i egen karriere. Dagsformen til informantene kan ha spilt en rolle i forbindelse med mengden informasjon de oppga, ærligheten deres, og hukommelsen. Dersom informantene hadde vært lærere med mye erfaring fra familievoldssaker, kunne utfallet fra intervjuene ha vært mye mer annerledes. Selve intervjuformen kan også ha vært en feilkilde. Gjerne ville informantene vært mer komfortable med å oppgi informasjon gjennom et spørreskjema, eller ved hjelp av intervju over telefonen. Altså på en måte hvor de var mer anonymiserte overfor forskeren. Fordelen med det semi-strukturerte intervjuet er at det ga meg muligheten til å stille oppfølgende spørsmål etter hvert som informantene tok opp et tema av interesse.

4.0 Diskusjon og resultat

4.1 Innledning

I denne studien har jeg forsøkt å svare på følgende problemstilling:

Barn som har vært vitne til eller opplevd familievold. Hva vet lærerne i «normalskolen» om konsekvensene av dette, og hvilke tiltak kan de sette inn for å hjelpe disse barna?

For å komme frem til et resultat, har jeg intervjuet fem informanter. I dette kapittelet vil jeg legge frem informantenes svar på spørsmålene, og kategorisere disse etter oppsettet i intervjuguiden, som er gjennomgått tidligere i oppgaven. Den informasjonen som kommer frem drøftes opp mot teori og tidligere forskning. På denne måten forsøker jeg å få frem en oversiktlig og helhetlig diskusjons- og resultatdel.

4.2 Tema 1: Familievold

Intervjuene startet med temaet familievold, for å få en innsikt inn i hva informanten mente var familievold. Dette for å kunne sammenligne hva teorien sier kommer inn under familievold og hva informanten tenker om det, og for å sikre at informanten er innforstått med hva det dreier seg om. I tillegg er det av nødvendighet for å kunne trekke ut punkter tilhørende skolens rolle, identifisering og konsekvenser. Dersom en har svært forskjellig oppfatning av hva familievold er, vil det kunne være vanskelig å identifisere og hjelpe disse barna.

Det første spørsmålet var: Hva legger du i begrepet familievold?

«Da tenker jeg at det er en person i den familien som hersker i den familien på en negativ måte, det kan vær fysisk eller psykisk. (...) På en måte, altså ja, er dominerende på en negativ måte. Som kuer, som at de som er i familien på en eller annen måte blir kua eller «kryper» i hermetegn.»

(Informant A).

«Da tenker jeg på vold innenfor familien. Og det kan være både fysiske og psykiske overgrep. Jeg tenker det kan være både mot et familiemedlem, det trenger ikke bare være mot barn, det kan være mot mor og barnene ser på. Eller det kan være rettet mot barnet selv.»

(Informant E).

Alle de fem informantene la frem at familievold er vold som foregår innad i familien, og at volden ikke nødvendigvis trenger å gå fra far/mor mot barn, men at det også kunne dreie seg om vold som var rettet mot en av foreldrene og at barna var vitner til voldsutøvelsen. De kommenterte også at volden kunne være både psykisk og fysisk. Slik kommer det også frem av Heltne og Steinsvåg (2011) når de legger frem familievoldsbegrepet. Volden innad i familien kan være at en av foreldrene eller en signifikant person i barnets familieliv, er voldsutøveren og utøver vold mot den andre forelder, eller en signifikant person i familielivet. Det kan også dreie seg om at en av dem utøver vold mot barna og en forelder, eller at volden rettes mot barna. Det kommer også frem at volden kan være både fysisk og psykisk (Heltne & Steinsvåg, 2011).

Informant B og D poengterte også da at dette ikke nødvendigvis trengte være vold mot eller mellom foreldre/omsorgspersoner, fra forelder mot barn, eller fra forelder mot annen forelder og barn. De mente det også kunne være vold utøvd mot søsken, eller mot foreldre.

«Det kan være eldre søsken, foreldre mot yngre barn. Eller det kan være faktisk talt yngre barn som også styrer og regjerer i hele familien. Og på den måten får en et psykisk overtak som virker kuende på de andre.» (Informant B).

«At hvis foreldrene er voldelige mot barna sine, eller at søsken også er har voldelig atferd mot hverandre. (...) Eller at ungene har, hvis de blir store da, og har den atferden mot foreldrene sine.» (Informant D).

Det som kommer frem her blant informantene stemmer overens med det som legges frem av Gelles (1997). Vold mot søsken er en voldsform som det er vanskelig å studere, da det i mange tilfeller aksepteres som en naturlig del av å vokse opp. Det er en form for vold som ofte kun registreres når det går for langt. Altså gjerne da i de tilfeller hvor volden ender med døden til følge, sykehusopphold, eller legebeseøk. Det er vanskelig å si noe om denne formen for vold har økt eller holdt seg stabil (Gelles, 1997). Volden fra barn og mot foreldre har lite

aksept i samfunnet, og kan føre til skyldfølelse og skam hos disse foreldrene. Denne volden kan være ekstrem, og det er ofte kun i de ekstreme tilfellene at foreldrene tar kontakt med andre som kan hjelpe dem (Gelles, 1997). Når det er snakk om familievold, vil det også kunne være slik at barn lærer hvordan en oppfører seg fra de rollemodeller de har. De eldste barna i familien vil da gjerne kunne ha opplevd flere ganger at de har vært vitne til eller har vært den som har blitt utsatt for volden. Dermed kan det føre til at de lærer at det er akseptabelt å oppføre seg slik, og dersom de opplever at yngre søsken, mødre eller fedre står i veien for det de føler de har krav på, kan de benytte seg av vold som et hjelpemiddel for å nå målet. Barna har da gjennom oppveksten utviklet en indre arbeidsmodell (Pianta, 1999) som tilsier at å utøve vold mot andre, gjerne både innad i familien og utenfor, er akseptabelt. En av grunnene til at det ikke har vært så mye fokus på vold mot søsken eller foreldre kan være at disse barna som utøver en slik vold gjerne selv har blitt utsatt for det. Voldsutøvelsen kan da gjerne være et resultat av tidligere opplevelser.

De fleste undersøkelser og studier som har blitt gjennomført legger ofte opp til at familievold dreier seg om vold mot barna, mot mor eller mot barn og mor. Få av studiene fokuserer på at far utsettes for vold. Det kan være flere grunner til dette. I realiteten er det nok prosentmessig flere kvinner enn menn som opplever at partner utøver vold mot dem. Men tallene som kommer frem i statistikken er nok ikke helt sikre, da menn gjerne kan oppleve det som pinlig å stå frem og fortelle andre at partneren deres utsetter dem for partnerskapsvold (Heltne & Steinsvåg, 2011).

Deretter ble det stilt spørsmål om de kunne trekke frem noen eksempler på hva de tenker hører til under kategorien familievold.

«Det er jo litt sånn som at de trækker de ned, at de ikke er god nok, at de får ikke noe oppbakking, «det var det jeg sa, du fikser ikke dette» «Du er...», nå kan ikke jeg bruke ordene, men «så dårlig», «se her hva du har gjort». Hvis det hele veien blir.. Altså jeg mener det også er en form for vold.» (Informant A).

«Jeg tenker på psykisk vold. At de er... sarkastiske måter å si ting på, at de ikke bygger dem opp psykisk, men som trykker dem ned. Eh, men jeg også tenker på fysisk, at de rett og slett slår og holder fast veldig. Alle kan jo være holde litt hardt i ungene sine, eller ta litt hardt i,

men at det er noe som gjentar seg gang på gang, at det er liksom det som er trenden i familien.» (Informant D).

De trekker altså frem fysisk og psykisk vold som ulike former av familievold. Det som nevnes av fysisk vold er slag, ris, dytte barna opp mot veggen og holde dem der, og holdesituasjoner, altså utøvende vold. Av psykisk vold trekkes det frem sarkastiske kommentarer, negativ holdning ovenfor de voldsutsatte, dominerende atferd, frykt, og angst. Det kommer altså frem av informantene at de ser familievold som aktiv fysisk og aktiv psykisk mishandling (Heltne & Steinsvåg, 2011). *National Institute of Justice* (2007) legger frem fire kategorier, hvor informantenes beskrivelser av familievold som fysisk og psykisk vold, hører til kategoriene *fysisk vold* og *psykisk vold*.

Et tilleggsspørsmål var om informantene mente at det dreide seg om vold dersom hendelsen kun fant sted en gang.

«Jeg har, det ene er jo at de slår ungene, ikke nødvendigvis sånn at det blir veldig vondt, og hvis det hadde skjedd den ene gangen, så hadde det kanskje ikke vært noe å snakke om.»
(Informant A).

«Nei, det er jo noe som skjer over en viss periode. Det kan jo selvfølgelig skje at noen blir slått en gang, men familievold er vel når det skjer over en viss periode.» (Informant C).

I forhold til hyppigheten av volden, sa informant A, B, C og D at etter deres mening dreide det seg ikke om familievold dersom det var enkelthendelser. Det dreide seg om familievold dersom det var det som var trenden i familien, kom det frem fra informantene. I Heltne og Steinsvåg (2011) legges det frem at det å bli utsatt for vold rører ved barnets trygghetsfølelse, og fører til uforutsigbarhet. Selv om et barn kun har opplevd et tilfelle av vold i hjemmet, kan det føre til store fysiske eller emosjonelle skader. Noe som ikke samsvarer med det som informantene la frem. Dersom dette har skjedd innenfor en familie med trygt tilknytningsmønster, kan det repareres dersom foreldre kan komme med en uforbeholden unnskyldning og bearbeider det som har skjedd sammen med barnet. Dersom det forekommer innad i en familie som preges av et utrygt tilknytningsmønster, skal det enda mer arbeid og innsats fra foreldre til for å prøve å reparere skaden det har påført barnet. Det kan blant annet

være avhengig av relasjonen til foreldre og barnets evne til å forstå det som har hendt (Heltne & Steinsvåg, 2011).

To av informantene nevnte også at forekomsten av familievold som kom frem i aviser og litteratur, ikke stemte overens med egne observasjoner. Dette fikk dem til å lure på om det var barn opp gjennom årene som ikke hadde blitt oppdaget.

«Jeg leser jo i avisen, og så tenker jeg «Burde jeg ha sett flere?» (...) Tenker jeg da, for jeg hører jo at det er, eh, mange. Og mange tenker jo at familievold, det er de som ikke har mye penger og er lavt på rangstigen eller hva du skal kalle det for. Men jeg vet jo det at det kan jo like godt foregå innen forbi de såkalte «pene møblerte hjem».» (Informant A).

«Og det syns jeg er ganske skummelt, når jeg har jobbet i så mange år at det er så vanskelig å fange det opp. For noen må det jo ha vært i alle de årene.» (Informant D).

Det poengteres av informanten at familievold kan forekomme i «de beste hjem». Det kommer også frem i Heltne og Steinsvåg (2011). Den er ikke nødvendigvis begrenset av sosioøkonomisk status eller hvor en kommer fra. Familievolden kan ramme alle samfunnsklasser. Noen samfunnsklasser kan være mer utsatt for denne formen for vold, men som helhet kan volden ramme alle. Det at informantene sier «Burde jeg ha sett flere?» og «For noen må det jo ha vært i alle de årene.» er interessant for denne oppgaven. Forskningen som kommer frem viser til relativt høye tall i forhold til familievold, hvor 8 % av et ungdomsutvalg har blitt utsatt for grov vold og 6 % har vært vitne til grov vold innad i familien (Stefansen & Mossige, 2007). Dersom en skal se på disse tallene, og se på dem i en klassesammenheng, så er det jo klart at informant A og D burde ha sett flere tilfeller opp gjennom årene enn det som er tilfelle. Hva kan være grunnen til at de ikke har observert flere? Informant B poengterte at det kan være vanskelig å oppdage disse barna da de er flinke til å dekke over det som skjer, særlig i ungdomsskolealder:

«I ungdomsskolen, så er de flinkere til å dekke over ting, så du må jobbe lenger for å komme under huden på de og får sikt inn.» (Informant B).

Dette stemmer overens med det som kommer frem i Isdal (2000). Barna lærer seg strategier for å unngå å bli rammet av volden på ny (Isdal, 2000). Killén (2009) legger frem at barna

konstant er på vakt, og i tillegg kan nekte for at volden har funnet sted (Killén, 2009) Mange barn unngår å stå frem å fortelle om hva som skjer hjemme i frykt for hva som kan komme til å skje med søsken eller forelder dersom de sier noe til noen. De tar på seg et ansvar for å beskytte familien og «hemmeligheten deres» (Heltne & Steinsvåg, 2011).

Det kommer altså frem at familievold er vold innad i familien, og kan være rettet mot ulike individer i denne familien. Volden kan rettes mot barna, mot foreldre, og mot søsken. Det som er mest vanlig er vold rettet fra en forelder mot den andre forelderen og/eller barna (Gelles, 1997). Volden kan være både fysisk og psykisk. Innad i informantgruppen kommer det frem at volden må utøves mer enn en gang for å kunne karakteriseres som familievold. Mens det i Heltne og Steinsvåg (2011) legges frem at volden ryster ved barnets trygghet, og kan føre til både kortvarige og langvarige konsekvenser for barnets utvikling.

4.3 Tema 2: Traumer

Innenfor tematikken «traumer» ble det lagt frem spørsmål om hva traumer er, om de hadde eksempler på hendelser som kan forårsake traumer, og om de hadde kunnskap om traumesymptomer. Mot slutten av intervjuene ble informantene spurt om de hadde noen kunnskap om PTSD.

«Jeg definerer traume at du har opplevd noe som er så sterkt at det preger livet ditt på en måte, ja rett og slett gir, jeg tenker angst og. At det er ting som du har opplevd, det kan være vold, ulykke eller adskillelse, eller sånt noe som gjør at du er preget. Det er ting som trigger deg, som gjør at du får angst uten grunn for å si det sånn.» (Informant A).

«Ja, det er redsel for at noe skal skje. At det er noe som ligger hele tiden og styrer atferden.» (Informant B).

«Eh, sånn som jeg har hørt av folk som har traumer, så er det akkurat som en film som går inne i hodet med ting du har opplevd. Og da kan det være kanskje noen lukter, eller det kan være lyder, eller noe du ser som minner deg om det vonde som har skjedd, så kommer den filmen i hodet igjen. Sånn at du på en måte opplever det gang på gang på gang.» (Informant D).

«Traumer, jeg har sikkert ikke en eksakt definisjon. Men hvis jeg tenker traumer, så er det virkningene så denne volden har på barnet. Så kan utløse reaksjoner. Traumene er reaksjoner på den volden som barnet selv har opplevd, eller bare sett, eller vært en del av.»

(Informant E).

Alle informantene mine hadde en forståelse for hva et traume er. De hadde forskjellig forklaringer på hva det dreide seg om og hva de så for seg, men hovedpunktene i alle forklaringer fokuserte på at det var en svært alvorlig hendelse som hadde skjedd i barnets liv og påvirket barnet.

«Traumer definerer jeg som en alvorlig livshendelse som har skjedd med barnet eller den voksne, og det er en hendelse som enten har skjedd en gang eller har skjedd flere ganger. Alt etter. Det er jo forskjell på traumene, de som har skjedd bare en gang kan sette like store spor som de som skjer gjerne hver dag.» (Informant C).

Noen av informantene fokuserte på at traumer kan oppstå etter at en alvorlig hendelse påvirker barnet, og slik det kom frem kan det se ut som om det kun var informant C som hadde en forståelse for at det er forskjell på hendelser som forekommer flere ganger, og enkelthendelser. En kan da tenke seg at noen av informantene har forståelse for at det kan skje flere ganger, men de forklarte ikke om det var en forskjell mellom hyppigheten av alvorlige livshendelser og traumet. Det kan jo være at de ikke har koblet det når de skulle forklare hva traumer er. Slik traumbegrepet defineres av Dyregrov (2000) om at det er overveldende og ukontrollerbare hendelser som blir en påkjenning for den utsatte, viser det at informantene hadde kunnskap om hva som ligger i begrepet. Terr (1991) beskriver to typer traumer, type I og type II. Forskjellen mellom disse to er at type I er traumer som kun har forekommet en gang, mens type II er traumer som har oppstått over tid og har skjedd flere ganger. Courtois (2004) legger frem begrepet komplekse traumer, som en form for traume type II. Komplekse traumer kan blant annet brukes om det å være vitne til et overgrep, og å oppleve overgrep. Der kommer det også frem at familievold gjerne faller inn under komplekse traumer, og da kan det poengteres at det er traumer som har skjedd flere ganger. Barnet kan ha blitt utsatt for traume type II gjennom familievold, som kan føre til komplekse traumereaksjoner hos barnet.

Informant C nevnte også at noe som vil være traumatisk for et individ, gjerne ikke er det for et annet.

«For deg kan det jo være at du hadde fått traume av å sitte inne i et trangt rom, men at jeg ikke fikk det. (...) Du hadde fått, men ikke meg. Det er jo fordi vi er forskjellige.»

(Informant C).

Dette følger van der Hart, Nijenhuis og Steele (2006) sin forklaring om at traume ikke oppstår av en hendelse, men på grunn av den påvirkningen det har på den utsatte (Heltne & Steinsvåg, 2011). Her kan en da poengtere at det som en utsettes for påvirkes av hvordan den utsatte opplever det. Det vil da si at selv om flere personer utsettes for den samme hendelse, er det ikke sikkert at alle sammen utvikler traume i etterkant.

Informantene ble spurt om de kjente til noen hendelser som kunne gi barn traumer.

«Krigssituasjoner, sånn at hvis en har opplevd krig eller overgrep, store ulykker. Det er det jeg kommer på. (...) Sånn utenom vold så er det vel, ja naturkatastrofer og det med. Jeg vet også at om en blir neglisjert.»

(Informant E).

Alle informantene nevnte at både voldsovergrep og seksuelle overgrep, både tilfeller hvor voldsutøveren er et familiemedlem og hvor han er ukjent, er hendelser som kan føre til traumer. Ulykker er også en hendelse som informantene mine legger frem som en årsak til utvikling av traumer. Informant A, C og E har også tatt med naturkatastrofer som en hendelse som kan forårsake traumer.

Informantene ble også spurt om de var klar over ulike symptomer et traumeutsatt barn kunne vise.

«Det kan være både aggresjon, det kan være at en lukker seg inn i seg selv, det kan være at en ikke liker berøring og bli tatt på.» (Informant E).

«At de blir helt...., de mister språk, de mister alt liksom. De trekker seg tilbake.»

(Informant B).

Det som gikk igjen i alle svarene var at barnet kunne bli utagerende eller innesluttet, og at det utviklet en slags nervøsitet eller uvanlig redsel. Informant E nevnte at barnet kan mislike berøring og å bli tatt på. Informant D hevdet at opplevelsen sitter igjen i barnet, og blir som en film som spilles om igjen og om igjen. Barna takler ikke brudd på rutinene, og kan ha kort lunte på en del områder, i følge informant A.

«Altså jeg vil jo, si rar redsel, redsel for noe som ikke en er redd for i øyeblikket, utagering, det også, altså, du har litt kort lunte på noen områder, og så kan det slå veldig sånn som at bøkene fyker. Og jeg tenker at det også kan jo bli nesten litt sånn psykotisk, med ting skal være rent og på rett plass. En tavle som det er skrevet i hytt og vær på vil være forstyrrende.»

(Informant A).

Informant B legger frem at barnet kan utvikle en slags rar redsel for «helt normale» ting, at barna kan bli svært utrygge, og at de mister ferdigheter de tidligere har mestret. Barna kan, i følge informant C, prestere dårligere på skolen, endre atferd, og miste eller bli dårligere i ting som de tidligere har prestert bedre i. I Terr (1991) kommer det frem at barna kan utvikle redsel for ting som vil kunne være dagligdagse ting for andre barn. De gjennomgår også en atferdsendring, noen blir utagerende og andre blir innesluttet (Baker et al., 2002; Terr, 1991). Etter å ha blitt utsatt for en eller flere traumatiske hendelser, kan det føre til at barnet til stadighet er på vakt og engstelig (Killén, 2009). Som både Terr (1991) og Baker et al. (2002) legger frem, og både informant B og C, så kan et av traumesymptomene være at barna mister tidligere lærte erfaringer og egenskaper. Eksempelvis kan det være de mister språket sitt og blir ute av stand til å kommunisere slik de tidligere har kunnet, eller at de blir uinteresserte i fritidsaktiviteter de tidligere har satt stor pris på. Barnas hjerne påvirkes, og det kan føre til en negativ utvikling av hjernen (Killén, 2009).

Som et avslutningsspørsmål mot slutten av intervjuet, fikk informantene spørsmål om de hadde kjennskap til hva PTSD er, og hvilke symptomer en elev med PTSD kunne fremvise.

Selve forkortelsen PTSD, måtte forklares for informant A, B, D og E. Når alle informantene hadde det klart for seg at det er posttraumatisk stresslidelse, så hadde alle sammen hørt begrepet. De kjente til lidelsen, men kunne ikke særlig mye om den. Informant A, C, D og E kunne gi noen eksempler på symptomer som en elev med diagnosen kunne vise.

«På grunn av ting han hadde opplevd som ennå mye mindre. Og det var jo mye av de tingene, angst og uro i kroppen, konsentrasjonsproblemer. Ja. Men han var veldig sosial, han hadde veldig empati, han hadde veldig sosial teft likevel.» (Informant A).

«Det kan være for eksempel at de hører rennende vann, og de tror det plutselig er flom selv om det ikke er det. Det kan være eh lyder, lukter, ja egentlig alt som har med sansene å gjøre, de kan føle, ja. Alle de fem sansene.» (Informant C).

«Det kan være dissosiativ, det kan være at en faller ut, det kan være angst. Aggresjon kan kanskje også være et symptom, det er jeg litt usikker på. (...) Det er veldig komplekst. (...) Nå står hele begrepet mitt stilt. Psykose utløser vel også, det kan vel også utløse psykose.» (Informant E).

Det som kom frem av informantene var utagerende atferd, veldig aktive, opplever at de er tilbake i de(n) situasjonen(e) som førte til PTSD, angst, uro og konsentrasjonsproblemer. Dette samsvarer med den informasjonen som kommer frem i NOVA-rapporten. Der det legges frem at angst og utagerende atferd kan skyldes barnets oppvekst (Stefansen & Mossige, 2007). Angst og uro kan være symptomer på PTSD (Heltne & Steinsvåg, 2011). Barn som har utviklet PTSD etter familievold, vil kunne ha et høyt aktivitetsnivå, da det gjerne konstant prøver å skjule det som foregår hjemme (Baker et al., 2002). Informant A la også frem at tidligere elever med den diagnosen hadde vist empati for andre, var sosiale, og at de var flinke til å uttrykke følelser. Dersom barnet har fått diagnosen PTSD og får behandling for denne diagnosen, kan det føre til at barnet oppleves som empatisk og god til å uttrykke egne følelser, da dette er noe som en behandler hjelper barnet med. Barnet kan oppleve behandleren som empatisk, og kan speile denne atferden. Barnet kan også lære hvordan å uttrykke egne følelser gjennom behandling, og dette kan være synlig for lærer. En av behandlingsmåtene fokuserer på at en skal kunne forstå hvordan traumet en ble utsatt for forandret tanker og følelser. For å forstå dette, må en snakke om både tanker og følelser (Regel & Joseph, 2010). Da barnet i behandling må samtale om dette, vil det kunne føre til at det blir flinkere til å uttrykke egne følelser og at det blir flinkere til å se andres.

4.4 Tema 3: Identifisering

Tema 3 handler om identifisering av familievoldsutsatte barn. Under intervjuene ble det spurt om hvilke kjennetegn de kjente til, som vi kunne se hos disse barna. Det var varierende respons på hvilke kjennetegn som kan være synlige hos disse barna.

«Nei, jeg kjenner egentlig ikke til det. Det skulle jeg jo gjerne likt å visst litt mer om.»

(Informant D).

«Hvis du har elevene i tegnefag, så er det, ofte en måte å få ut, der en lettest kan gi uttrykk for overgrep uten at de sier ting, uten at de tegner direkte ting, men at holder de seg i voldsomt mørke farger, tegner de dødningshoder, triste ting og sånt, kister eller forskjellige sårne ting, eller personer som slår eller er sinte i ansiktet.» (Informant B).

Det kom frem at informant D ikke hadde noe kunnskap om hvilke kjennetegn et voldsutsatt barn vil kunne vise. Noe som kan tyde på at det er et behov i skolen for mer kunnskap omkring dette emnet. Det kommer også frem flere ulike måter hvor barns atferd eller holdning kan vise at barnet kan være utsatt for familievold. Det kommer frem av informant B at det kan være lettere for barna å uttrykke seg gjennom å tegne, på grunn av at de da ikke direkte har sagt noe om det som har hendt dem. Det kan gjerne være en lettere måte, fordi de ikke trenger å føle noe skyld overfor voldsutøveren, ettersom de ikke har sagt noe. Informant E trekker frem ulike atferdsmønstre som kan være et kjennetegn.

«De kan ha diagnoser så gjør at det blir gjerne oversett. Og så er det så mange former, så kanskje den veldig snille, stille jenta, den vil ikke gjøre at du oppdager det. Fordi at, fordi at en har, du vil nok gjerne først se på de som er utagerende. At de vil gjerne være de som først blir oppdaget.. Men så kjennetegn vil være.. Det kan jo være blåmerker, og sånn fysiske kjennetegn en kan oppdage. Ja, og så er det jo den tette relasjoner, så det meste kommer nok gjerne gjennom samtaler.» (Informant E).

En har de «snille pikene» som er opptatt av å tilfredsstille alle rundt dem, og alle krav som de stilles. Barna kan bli veldig nervøse for å bli tatt på, de kan bli utagerende eller veldig innslutta. Det kommer også frem gjennom informanten at noen barn som er diagnostiserte med ADHD, egentlig kan være feildiagnostiserte. Den atferden som har ført til at de har blitt

diagnostiserte med ADHD, opprinnelig kan føres tilbake til at barna har blitt utsatt for overgrep.

«Det der å være litt sånn nervøse for å bli tatt på, nervøsitet. Det har vel også blitt litt forsket på at en del ADHD er diagnostisert hos barn som har blitt utsatt for overgrep. Det er litt sånn feildiagnosiering, feildiagnostisering.» (Informant E).

Informant C legger også frem at elevene kan ha vanskelig for å leke sammen med andre, atferdsmønsteret endrer seg, og at blåmerker på kroppen vil kunne være et kjennetegn. Det kommer frem i *Family violence in primary care* at barn som opplever familievold vil kunne ha blåmerker på kroppen, noe som samsvarer med at informant C og E poengterer at det vil kunne være kjennetegn på vold i hjemmet (Amiel & Heath, 2003). I følge informantene vil barn som har opplevd familievold kunne trekke seg bort fra venner og endre eget atferdsmønster, og kan dermed utvikle en annerledes atferd. Dette stemmer overens med det som kommer frem i Baker et al. (2002) og Killén (2009). I noen tilfeller vil det nye atferdsmønsteret føre til en tendens hvor barnet er mer aggressiv og sint sammen med andre barn (Tetzchner, 2001), eller at barnet trekker seg tilbake fra venner og aktiviteter (Baker et al., 2002), eller gjerne at barnet opplever en separasjonsangst og nekter å løsrive seg fra de voksne (Amiel & Heath, 2003; Baker et al., 2002).

Når det ble spurt om hvilke signaler som burde få varselsbjellene til å ringe hos læreren hadde alle informantene noen signaler.

«Går alene på en måte, ikke knytter seg så lett til verken voksne eller barn. Eller kanskje søker unaturlig kontakt med meg som lærer. (...) Et barn som reagerer med sinne, med sinne i en situasjon som ikke tilsier det.» (Informant A).

«De blir litt apatiske, trekker seg tilbake og sånt. Det er sånt voldsomt grove ytre tegn, men altså elever kan være voldsomt flinke til å dekke over ting.» (Informant B).

«Altså, selvfølgelig hvis du ser merker. Det er jo klart, og hvis de forteller et eller annet. Det er jo ikke alltid at de forteller helt direkte hva som har skjedd, men de er veldig opptatt av sånne ting. Uten at de forteller om seg selv, de forteller gjerne om noen de kjenner. Og hvis de er veldig innesluttet, og ikke får kontakt med andre.» (Informant D).

Andre signaler som kommer frem gjennom informantene er at barna er unormalt trøtte og uopplagte, de blir apatiske, og trekker seg tilbake. Det kan komme frem urovekkende tema i eksempelvis norskstiler, og at de ikke vil vise kroppen sin, at de da ikke dusjer på skolen for eksempel. Barn blir inneslutta, kan gå til fysisk angrep på andre, de har blåmerker, og ikke mestrer å ta kontakt med andre elever. Dette er mange av de samme kjennetegnene som ovenfor, der en skulle identifisere disse barna. Det som kommer frem som andre signaler her er at informantene sier at barna kan uttrykke seg skriftlig, har søvnvansker og dekker til kroppen sin. Barnas søvnvansker kommer også frem i Baker et al. (2002). Det legges frem i Terr (1991) at barn kan gjenleve de(n) traumatisk(e) hendelsen(e) når de er avslappet, gjerne da i forbindelse med at de skal legge seg. Noe som da kan føre til at de ikke får sove eller unngår å legge seg før de er totalt utmattede, og ender opp med å bli både trøtte og uopplagte dagen etter.

Det er utrolig mange symptomer som en lærer kan se etter hos elevene som kan avdekke familievold. Mange av disse har ikke blitt nevnt av informantene. Det kan være ulike grunner til at de ikke har blitt tatt opp. Det kan skyldes at informantene så på dem som helt logiske og så ikke betydningen av å nevne dem. Blåmerker kan være et eksempel på dette, da bare tre av de fem informantene la frem blåmerker som mulige kjennetegn på vold i hjemmet. Ingen av informantene har nevnt psykosomatiske plager (Baker et al., 2002; A. A. Dahl & Dalsegg, 1997), at barn kan utvikle selvdestruktiv atferd, eller at barn kan få brannskader etter at voldsutøveren eksempelvis har brukt armen til barnet for å slukke en sigarett (Amiel & Heath, 2003). Kan vi si at grunnene til informantene ikke har tatt med disse symptomene, er at de er så pass forståelige og logiske at de faktisk har glemt dem, eller at jeg ikke har presisert spørsmålet nok? Eller kan vi si at en grunn til at slike symptomer ikke har blitt nevnt av informantene er fordi de ikke vet om det? I den generelle lærerutdannelsen er det ikke særlig mye pensum om familievold, og dersom læreren ikke har lært om det på forhånd, så kan det være vanskelig å identifisere barna som er rammet av denne volden. Dersom en heller ikke vet om flere av symptomene barnet kan fremvise, vil det være problematisk å få tak i den riktige hjelpen til barnet.

Det siste spørsmålet innenfor dette temaet var: Hvorfor er det viktig at vi kan identifisere barn som opplever familievold?

«Det er for å kunne hjelpe de, for å kunne støtte og være til hjelp.» (Informant B).

«Jo, det er jo for at de skal oppleve seg, at skolen er en trygg plass å være på, og at vi kan hjelpe på det tidligste stadiet som mulig egentlig. Det skal være trygt å gå på skolen, det skal ikke oppleves som nok en utrygg plass, hvis det er utrygt å være hjemme, så skal det hvertfall være trygt å komme på skolen og være med voksne som er glade i dem og de viser at de bryr seg rett og slett.» (Informant C).

Alle informantene var enige i at grunnen til at det er viktig at lærerne kan identifisere barn som opplever eller har opplevd familievold, er slik at vi kan hjelpe dem. Dersom vi ikke kan identifisere dem, er det vanskelig å gi dem hjelp. Det er ulike svar på hvem som skal hjelpe barna. I svarene til informant B, C, D og E kommer det frem at det er viktig for at vi lærere kan hjelpe dem, og bidra til at de får den hjelpen som disse barna har behov for. Informant A legger frem at det er viktig at vi kan identifisere dem for å kunne henvise dem videre, slik at barna kan få hjelp hos andre instanser.

«For at de skal komme ut av det, og for at du skal varsle de rette instanser for å .. at de som kan dette hjelper dem på den rette måten, for å si det sånn da. Vi skal jo bare varsle. Vi kan jo ikke behandle eller gå inn i noe.» (Informant A).

Det er ikke opp til skolen å hjelpe barna, men å vise dem videre til andre instanser som kan hjelpe, sier informant A. Er det slik det er i skolen? Er læreren der kun for å undervise barnet, eller skal læreren være en voksen som barnet kan komme til dersom det er noe som det sliter med? I følge informantene B, C, D og E er det viktig at læreren er der for barnet, men det poengteres også her at læreren er ikke en behandler. Det legges vekt på at læreren kan hjelpe barnet til å bearbeide det som har hendt, sammen med et team fra andre instanser, da gjerne barnevernet. I følge den stadieorienterte behandlingsmodellen, må de utsatte gjennom stadie 1 for å kunne gå videre i behandlingen. Stadie 1 fokuserer på å gi barnet støtte, gi det hjelp og grunnlag for å selv kunne forstå at det som skjedde ikke var greit, og å være en trygg og god voksen (Courtois, 2004). Foruten en trygg og nær voksenperson, en som barnet stoler på og som barnet har bygd en relasjon med, vil det kunne være vanskelig for barnet å åpne seg opp og fortelle andre om deres situasjon. Dersom barnet føler det må gjenta egne opplevelser flere ganger, men ikke kommer noen vei med det, vil dette kunne virke som enda et overgrep og kan føre til at barnet ikke vil snakke mer om det som har hendt.

«Du kan ikke utlevere deg til alle, da har du ingenting av deg selv igjen, du har liksom....
Nei.» (Informant B).

Informant B beskriver her at barnet ikke kan fortelle alt som har skjedd til alle de voksne som kommer innom for å hjelpe. Dette samsvarer med at barnet må føle seg verdsatt og hørt, det må føle at det blir ivaretatt og at dets behov settes først (Heltne & Steinsvåg, 2011). Barnet vil gjerne ikke føle seg verken sett eller hørt dersom det blir sendt rundt fra en voksen til en annen, og må fortelle den samme historien hver gang. Det kan føre til at barnet vegrer seg for å snakke med de voksne, og trekker seg tilbake igjen. For at barnet skal føle seg verdsatt, er det viktig med en god lærer – elev relasjon (Pianta, 1999), og at denne ligger til grunn når barnet skal få hjelp til å bearbeide volden det har vært utsatt for.

Dersom barna ikke blir identifiserte, blir det vanskelig å kunne tilby dem hjelp. Det er læreren som kan henvise videre til andre som skal hjelpe barnet, men lærerne må se atferden for å forstå at de må henvises videre. Barna kan ha en atferd på skolen, som en lærer med kunnskap om disse kjennetegnene ville sett, men en lærer som ikke vet hva han skal se etter, vil ikke ha noe grunnlag for å henvise videre. Barn som sliter med problematikken, som kommer frem i denne studien, kan etter hvert miste troen på at det er mennesker som vil hjelpe dem dersom skolen ikke gjør det. Da særlig hvis de søker hjelp, men føler at de ikke får det. Da kan det ende med at barnet ikke åpner seg igjen (Heltne & Steinsvåg, 2011). I boka *Krisepedagogikk* kommer det frem også frem at noen lærere ikke aktivt søker mer informasjon fra elevene sine, da dette vil kunne føre til mer arbeid i en allerede hektisk hverdag (Raundalen & Schultz, 2006).

4.5 Tema 4: Konsekvenser

Det neste temaet fokuserer på konsekvensene familievold kan føre til for barnet. Informantene ble stilt spørsmål om hvilke konsekvenser de trodde familievold kunne føre til hos barnet, både langsiktige og kortvarige.

«For jeg ser jo for meg at hvis det er mye konflikter, vold eller konflikter i et hjem, så vil du enten lære deg å kjøre på på samme måte eller så blir du konfliktsky.» (Informant A).

«De klarer ikke konsentrere seg fordi de tenker jo så mye på «hva som skjer når jeg kommer hjem», opplever mye i hodet sitt, det som har skjedd. Det skal godt gjøres å klare å konsentrere seg om det som vi gjør på skolen.» (Informant D).

En av de langsiktige konsekvensene som flere av informantene fokuserer på er at barna vil få store problemer med å bygge relasjoner til andre mennesker. Dette fordi de har blitt opplært til at det er greit å utøve vold, både å utsettes for og å utøve det. I følge informant E må slik atferd oppdages og avlæres.

«Det blir vel at det har vanskelig for å stole på voksne, eller andre mennesker. Helt sikkert en del som får eller har langvarige psykiske problemer. Og så er det jo det at det vi lærer, det er jo det vi kan. Så hvis det er det som er skolen en har gått, så kan en bli voldsutøver selv. Hvis det ikke blir oppdaget og avlært.» (Informant E).

Det kommer frem at flere av dem tror barn med denne bakgrunnen etter hvert som de blir eldre bevisst eller ubevisst vil søke til nye relasjoner som tilbyr dem den samme behandlingen. Informant B nevner også at disse barna etter hvert kan miste den tilliten de hadde til voksne. Informant C sier også at å bli utsatt for dette i barndommen kan føre til flere ulike atferdsmønstre, diagnoser og andre psykiske problemer etter hvert som de blir eldre. Denne atferden kan også få en negativ effekt for samfunnet på grunn av måten de ble behandlet på i barndommen.

«De har mistet tilliten i det kjæreste de har, familien, som har vært snille mot dem alltid, nå blir de tatt på en helt annen måte og ja, da trenger de hjelp. Men de er vanskeligere å nå inn på, for at de våger liksom ikke, de det virker som om de mister tillit til alle voksne.» (Informant B).

«Ja, jeg tenker at hvis de ikke har evne til å bygge relasjoner til andre personer, så får de jo tilknytningsproblemer, tenker jeg. Det er jo ikke noe som er noe bra for noen egentlig. Det vil jo gjøre alle livssituasjoner vanskelig for det barnet.» (Informant C).

Informant C legger frem at dersom barnet ikke klarer å bygge relasjoner med andre mennesker, så vil det påvirke barnets tilknytningsmønster. Det samsvarer med at relasjoner mellom barn og deres foreldre er viktige for det tilknytningsmønsteret barnet utvikler, og at

denne relasjonen påvirker hvordan barnet kan bygge relasjoner med andre rundt seg (Pianta, 1999). Barna lager seg egne indre arbeidsmodeller for hvordan en skal bygge relasjoner, og den tidligere lærte atferden er det viktig at læreren ser, slik at en kan hjelpe barnet på vei mot å lære nye indre arbeidsmodeller. Eksempelvis ved at læreren hjelper barnet i leker eller lignende, og demonstrer en atferd som barnet kan speile og gjøre til sin egen. Slik at det i fremtiden kan bli enklere, og at oppleves tryggere for barnet å bygge relasjoner til signifikante personer (Killén, 2010). Slik som det kommer frem blant informantene vil det kunne være vanskelig for disse barna å bygge relasjoner til andre signifikante personer rundt dem etter å ha vært utsatt for familievold. Derfor er det viktig at lærer kan hjelpe barnet med å utvikle nye indre arbeidsmodeller for hvordan en kan bygge opp relasjoner. Informant E hevder at dersom barnet ikke får hjelp til å bearbeide og utvikle nye og bedre indre arbeidsmodeller, vil det ikke kunne danne trygge og gode relasjoner med andre mennesker. I følge Pianta (1999) vil barnets indre arbeidsmodell være formet av barnets erfaringer, og barnet trenger veiledning og hjelp for å kunne utvikle nye. Det er altså samsvar mellom det informanten sier, og det som legges frem av Pianta (1999).

I følge, blant annet, Heltne og Steinsvåg (2011) er det fire ulike tilknytningsmønstre for relasjonen mellom forelder og barn. Disse tilknytningene er trygg, utrygg – unngående, utrygg – ambivalent, og utrygg – desorganisert. Barnets tilknytningsmønster påvirker hvordan det lar læreren eller andre mennesker nærme seg det. Barn med utrygge tilknytningsmønstre trenger gjerne at læreren nærmer seg på en annerledes måte enn barn som har en trygg tilknytning til sine omsorgspersoner (Heltne & Steinsvåg, 2011). Dersom læreren ikke er klar over dette, vil måten han tilnærmer seg eleven på kunne ha store konsekvenser for videre samarbeid. Barnet vil gjerne trekke seg mer unna, da det ikke forstår hvorfor læreren oppfører seg slik han gjør, og læreren kan trekke seg unna dersom barnet ikke takler tilnærmingen og uttrykker en utfordrende atferd. Det er kun informant C som tydelig legger frem begrepet tilknytning, og legger til at barn som ikke klarer å bygge relasjoner vil kunne være i fare for å utvikle tilknytningsforstyrrelser. Barnets tilknytning til sine foreldre former barnet, og på en ubevisst måte så lærer barnet hvordan det skal forhold seg til voksne (Heltne & Steinsvåg, 2011). Dersom dette mønsteret ikke er hensiktsmessig for barnet, vil det kunne føre til at barnet ikke mestrer å opprettholde eller danne relasjoner med andre mennesker.

Barna vil kunne få problemer med å beholde gamle eller etablere nye vennskap fordi de kan være redde for å ta med seg venner hjem, og kan ha problemer med å knytte seg til og åpne opp for andre mennesker. Da dette kan føre til at andre finner ut av «hemmeligheten» deres.

«De trekker seg unna andre elever fordi de er redd for hva vennskap med andre kan føre til. Da er det ikke sikkert de greier å holde denne «hemmeligheten» vekke fra klassekamerater og sånt.» (Informant B)

Barnets tilknytningsmønster er med på å forme hvordan det leker med andre barn (Killén, 2010). Barn som har utrygge tilknytningsmønstre vil kunne leke og nærme seg leken på en annen måte enn barn med trygg tilknytning. Spesielt hos barn i småskolen er det vanlig at en skaffer seg venner gjennom leken, og dersom familievoldsutsatte barn ikke har et grunnlag for å delta i leken på samme måte, vil dette kunne føre til at det blir vanskeligere for dem å få venner. En annen ting som kan spille inn, er at ingen barn liker å føle seg utnyttet. Så dersom to venner alltid er hjemme hos den ene, men ikke den andre, kan det medføre at det barnet som alltid må ha med seg besøk hjem ikke har lyst til å være venn med noen som ikke vil ha besøk. Vennen kan føle seg utnyttet, da barna sjelden uttrykker den reelle årsaken til hvorfor de ikke vil ha dem med hjem. Et kjennetegn blant voldsutsatte barn er at de føler de må holde på en mørk familiehemmelighet, da de ofte har blitt instruert hjemmefra at de ikke har lov til å fortelle noen om det som foregår hjemme (Heltne & Steinsvåg, 2011). For noen kan det da være lettere å trekke seg bort fra venner, slik at de ikke glemmer seg ut og forteller hemmeligheten de bærer på. Dette samsvarer med det som informant B legger frem om at barna trekker seg unna andre barn, da de frykter at de ikke klarer å holde på «hemmeligheten».

Av kortvarige konsekvenser denne volden kan medføre for barnet nevner informantene at barna kan ha problemer med å konsentrere seg på skolen. Informant A legger frem at disse barna føler de må gå på tå hev hjemme, og ikke klarer å slappe av. Dersom barna har hatt en lang og hard dag på skolen, for så å komme til et hjem hvor en ikke kan slappe av, vil dette kunne føre til at barnet blir utmattet, og i tillegg kan det ha problemer med å få sove. Noe som gjør at barnet gjerne går rundt og er konstant sliten. Dette legges også frem av Baker et al. (2002) og Terr (1991). Barna tilpasser seg situasjonen de er i, og det samme gjør hjernen deres. Barnets hjerne vil tilpasset en verden som er uforutsigbar, og er konstant på vakt (Killén, 2009).

Barn som lever med denne typen vold, vil gjerne bruke mye tid og krefter på å finne ut hva som skal skje videre, og kan være usikre på hva fremtiden bringer med seg (Killén, 2010). Når et barn bruker mye tid på å være engstelig for hva som skal skje i fremtiden, eller kanskje noe så enkelt som hva som skal skje når de kommer hjem, vil det være helt naturlig at de sliter med å konsentrere seg på skolen.

4.6 Tema 5: Skolens rolle

Det siste temaet vi gikk innom i intervjuet var skolens rolle. Først ble det stilt spørsmål om hva de mente var deres rolle i familievoldsutsatte barns liv.

«Mhm, det er å snakke med de, og spør om dette her er noe som skjer ofte, og prøve å finne ut av et handlingsmønster. For er det noe som skjer ofte, og som eleven føler seg utrygg, altså utrygg både i våken og sovetilstand. Altså da ville jeg fått de raskt ekspedert til barnevernet.»

(Informant B)

«å la de oppleve at de blir sett, de blir forstått, de opplever en trygg voksen som kan være en samtalepartner som kan hjelpe de ut av dette her på en måte, og få de til å få støtte andre plasser også.» (Informant C).

Det kommer frem blant informantene at læreren spiller en viktig rolle i dette barnets liv. Læreren er en viktig del av den hjelpen barnet får og er en viktig støttespiller for barnet. Som lærer skal en vise barnet at en er der for det uavhengig av hva som skjer. Blant en av informantene kommer det frem at i hovedsak dreier læreren sin jobb seg om at barnet skal meldes videre, og så skal andre instanser ta det derfra. En kan da gjerne sette dette sammen med det Raundalen og Schultz (2006) sier om at noen lærer ikke orker eller føler de ikke har tid nok til å jobbe med barnet og samtale med det. Samtidig er det klare krav om at dersom en har mistanke om at det er familievold i hjemmet, skal en ta kontakt med skolens ledelse som igjen skal kontakte barnevernet.

De informantene som har sagt at læreren spiller en stor rolle som barnets støttespiller, har også poengtert at dersom de har mistanke om vold så skal de ta kontakt med barnets

kontaktlærer, nærmeste leder og rektor. Noen av dem har også sagt at de ville tatt opp saken med sosiallærer i tillegg.

«Men det går gjennom, fra kontaktlærer til ledelsen.» (Informant E).

En av informantene var usikker på hvordan retningslinjene var, da denne informanten ikke hadde vært direkte involvert i en familievoldssak enda.

Skolen, som en offentlig myndighet, har meldeplikt til barnevernstjenesten. Det kommer frem hos alle informantene at skolen er pliktet til å sende inn bekymringsmeldinger til barnevernet dersom de mistenker at barnet utsettes for vold i hjemmet. Alle informantene var kjent med det regelverket der. Det som kommer frem gjennom *Barnevernloven*, er at barnevernstjenesten ikke har plikt til å gi skolen tilbakemelding. I utgangspunktet skal skolen få en tilbakemelding innen tre uker etter at de har mottatt bekymringsmeldingen, men dersom barnevernstjenesten ser det som problematisk å gi tilbakemelding, kan de la være (Barnevernloven, 1992). Det kommer også frem gjennom informantene, at mange skoler opplever at de må sende ut flere bekymringsmeldinger før barnevernet griper inn, og at de ser deres taushetsplikt som dels problematisk, da læreren ikke har noe krav på å få vite om det er noen fremgang med saken eller hva det er som blir gjort. Noen har et inntrykk og en opplevelse av at det er vanskelig å få til et godt samarbeid med barnevernet, og at dette hadde vært ønskelig for lærerne i og med at den kontakten barnet har med barnevernet kan være med på å påvirke skolehverdagen til barnet.

Informantene ble også stilt spørsmål om hva skolens rolle var, og om de hadde noe kjennskap til Courtois sin stadieorienterte behandlingsmodell og hva en autoritativ lærer er. Ingen av informantene hadde hørt om den stadieorienterte behandlingsmodellen, eller komplekse traumer. Vil dette være et problem for skolen? Barn som har vært utsatt for familievold gjentatte ganger, vil kunne få komplekse traumereaksjoner av traume type II. Den stadieorienterte behandlingsmodellen gir læreren muligheten til å hjelpe barnet videre. Læreren kan da være en trygg og god støtte for eleven, som kan ha stor betydning for elevens utvikling. Dersom læreren ikke er klar over hvilken forskjell han/hun kan gjøre for barnet, vil det kunne føre til at behandlingen ikke hjelper barnet videre (Courtois, 2004).

Når det kommer til den autoritative lærer, så var det enighet blant informantene om at en dyktig lærer alltid skulle prøve å ha en fin balanse mellom kontroll og relasjoner. Det var viktig for barna at læreren kunne sette grenser på kjærlig måte, at læreren brydde seg om barna, og at han var tydelig og forutsigbar. Slik at barna var klare over hvilke grenser som gjaldt og hvordan de ble overholdt. Dette for å skape en forutsigbar hverdag for barna, i hvert fall en forutsigbar skolehverdag. Det er jo også dette som kommer frem i Baumrind sin modell på foreldrestil, at den autoritative har en klar balanse mellom kontroll og relasjoner (Roland, 2011).

Viktigheten av en god relasjon mellom lærer og elev kommer frem i Pianta (1999). Barnet former relasjonen med lærer slik at det ligner den relasjonen barnet er vant til. Dersom lærer kan hjelpe barnet gjennom å demonstrere hvordan en god lærer – elev relasjon skal være, vil denne relasjonen kunne være både støttende og hjelpende for barnet. I tillegg kan relasjonen ha en positiv effekt på barnets utvikling. Barnet kan også lære seg nye indre arbeidsmodeller for hvordan en kan bygge relasjoner med andre, og det kan følge med barnet etter hvert som det vokser opp. Informantene legger frem at det er viktig at en kan være en tydelig voksen med klare grenser, en voksen som bryr seg, en som ser barnet, og som barnet kan ha et tillitsforhold til. Dette faller sammen med det som kommer frem i Pianta (1999), da en ikke vil kunne oppnå en god relasjon med barnet dersom en ikke bryr seg, ser barnet eller er en tydelig voksen. (Pianta, 1999)

På spørsmål om hvorvidt skolen hadde nok kompetanse kom det frem blant informant C, D og E at en var nokså sikker på at skolen som en helhet satt på nok kompetanse innenfor familievold, men at hver enkelt lærer nok ikke alltid hadde nok kompetanse.

«Jeg, vi har en veldig oppegående sosiallærer så har mye kompetanse på området, så det... Så hvis du skal gå på hvert enkelt personal, så har vi nok ikke det. Eller kanskje vi har det så er forventet. Men som skole, så tenker jeg at vi har kompetansen på huset.» (Informant E).

Det kommer frem blant disse tre informantene at skolene deres, etter egen mening, har nok kompetanse. Eller, hvert fall det som er forventet. Hva er det som er forventet? Hvem er det som vet hva som er forventet av kompetanse angående familievold? Er kun det opp til lærerutdannelsen, på høyskoler og universitetet, å sikre at alle lærerne som eksamineres ut har det som den institusjonen mener er nok? Er det skolenes ansvar å videreutdanne lærerne? Er

det opp til utdanningssektoren å sikre kompetansen? Hvordan fanger en opp lærere som ikke har denne kompetansen? Familievoldstematikken bør gjerne bli grundigere gjennomgått i løpet av lærerutdannelsen, og gjerne lærere, særlig nyutdannede lærere, kan få kursing innen tematikken.

«Kan vi noen gang få nok kompetanse på det området?» (Informant D).

Slik det legges frem her av informant D, kan en si at en nok aldri kan få for mye kompetanse. Derimot vil det nok være tilfeller hvor mange lærere har for lite kompetanse. Gjerne burde alle lærere ha kunnskap om hvilke symptomer en skal se etter, hvordan det påvirker barnets liv, og hvordan læreren kan hjelpe barnet videre. Dersom et barn selv føler at det har prøvd å gi beskjed til en voksen eller en lærer, uten at det har blitt tatt seriøst vil det kunne føre til at barnet vegrer seg for å ta kontakt med en annen voksen senere (Heltne & Steinsvåg, 2011).

Informant A og B svarte begge to at det ikke var nok kompetanse på skolen.

«Veiledning, foredragsholdning, kursing, snakke, ha det som tema tror jeg er viktig.»
(Informant A).

«Vi har ikke et apparat lagd til, verktøy, til å fange opp dette. Ei heller for å behandle det.»
(Informant B).

Informant B legger også frem skolen i dag er preget av dårlig tid, og at læreren ikke alltid har mulighet til å rekke over alle elevene i løpet av en time, og at det kan være med på at læreren ikke alltid klarer å fange opp elever som gjerne kunne trengt en fortrolig samtale sammen med en signifikant voksen.

Om en ser på symptomene og konsekvensene av familievold hos traumeutsatte, som informantene legger frem, i forhold til det som kommer frem i teorien, er det klart at informantene ikke har nok kompetanse til å se alt som kan tyde på familievold og hvilke konsekvenser det har for barnet. De symptomene som informantene har lagt frem er søvnvansker, blåmerker, utagerende atferd, innesluttet atferd, nervøsitet, vansker med å leke med andre barn, og separasjonsangst. Alle disse symptomene nevnes i teorien som ligger til grunn for oppgaven. Det som kan være urovekkende er at ingen av dem har nevnt

psykosomatiske plager, som hodeverk og andre «vondter» (Baker et al., 2002; A. A. Dahl & Dalsegg, 1997). Barna kan også utvikle en selvdestruktiv atferd med selvskading eller forsøke å ta sitt eget liv (Amiel & Heath, 2003). Det er jo en del andre fysiske kjennetegn foruten blåmerker en kan se hos voldsutsatte barn, eksempelvis brannskader etter at voldsutøveren har brukt armen til barnet for å slukke en sigarett (Amiel & Heath, 2003). Traumeutsatte barn vil også kunne oppleve at disse hendelsene vil medføre både kortsiktige og langvarige konsekvenser i dets liv. Av konsekvenser har informantene nevnt at barna vil kunne få problemer med å bygge relasjoner med andre mennesker, konsentrasjonsproblemer, søvnvansker og en frykt for ting som vil virke ulogisk for andre. Det som kommer frem av konsekvenser i teorien er, i tillegg til de overnevnte konsekvensene, er at barnets hjerne har tilpasset seg en uforutsigbar og utrygg verden og dermed er barnet alltid på vakt (Killén, 2009). Barnet vil også bruke mye tid på å være engstelig i forhold til hva som kommer til å skje videre (Killén, 2010). Barnet har en økt tendens for å kunne utvikle depresjon i voksen alder (Tetzchner, 2001). Det vil også kunne gjenoppleve de traumatiske hendelsene, og rekonstruere det de har opplevd i lek. De vil også kunne se fremtiden som dystert og urovekkende (Adler-Nevo & Manassis, 2005; Shaw, 2000; Terr, 1991; Yule, 1999). Traumereaksjonene som familievold kan gi barnet, kan føre til kronisk stress og ha en negativ utvikling for barnet både kognitivt og emosjonelt (Shaw, 2000).

Når en ser på hva informantene og teorien sier om hvilke symptomer barnet vil kunne vise og hvilke konsekvenser familievolden vil kunne føre til hos barnet, så kommer det frem at informantene har forståelse for og kunnskap om noen av dem. Det er fremdeles urovekkende at de ikke la frem symptomer som eksempelvis «vondter», da disse vil kunne være svært synlige i et klasserom. At de heller ikke hadde kunnskap om flere av konsekvensene som familievold faktisk kan føre til, vil også virke urovekkende. Dersom de var fullt klar over i hvilken grad dette kan påvirke barnet for resten av livet, kunne det ha ført til at skolene prioriterte at lærerne fikk mer kompetanse?

Det er altså delte meninger blant informantene om hvorvidt skolene deres har nok kompetanse på området. Tre av informantene mener skolen har nok kompetanse, mens to av dem sier at skolen ikke har nok kompetanse. Av de tre som mener skolen har nok kompetanse, kommer det frem at ikke nødvendigvis alle ansatte har den nødvendige kompetansen for å fange opp disse barna, selv om nok noen ved skolen besitter kompetansen. Det som kan være en fare da er at barn som viser klare tegn på familievold ikke blir oppdaget i tide, da deres lærere ikke

har kjennskap til denne kunnskapen. Dersom lærerne deres ikke ser kjennetegnene, vil det kunne være noe usannsynlig at de rådfører seg med andre lærere om atferden eller at de henviser videre. På grunn av det bør det jo gjerne være nok kompetanse, i det minste på hvert trinn, slik at elevene har minst en lærer som har kjennskap til problematikken og vet hva som bør gjøres for barna.

5.0 Avslutning

5.1 Oppsummering

Barn som har vært vitne til eller opplevd familievold. Hva vet lærerne i «normalskolen» om konsekvensene av dette, og hvilke tiltak kan de sette inn for å hjelpe disse barna?

Selv om familievold har kommet mer frem i media de siste årene, er det nok fremdeles store mørketall innenfor denne tematikken. Det at det kommer frem i media trenger ikke å tilsi at statistikken har økt, men kan bety at terskelen for å anmelde slike saker har blitt lavere. Norges lovverk har klare regler på at å utsette familie, partner, barn og andre nære slektninger for vold er forbudt, og kan bli straffet med fengsel. Strafferammen for grov vold er på opptil 4 års fengsel, dersom det er mishandling med døden til følge, er strafferammen på opptil 6 års fengsel. Det kan være vanskelig for den utsatte å bevise hva som faktisk har hendt, dersom hun/han ikke har fått noen form for medisinsk hjelp eller har anmeldt tidligere forhold eller situasjoner. Det kan føre til vanskeligheter for å straffe utøveren, og dersom den utsatte har gått til politiet med saken og utøveren frikjennes, kan den utsatte være engstelig i forhold til hva som skje videre.

Det som kommer frem blant informantene er at familievolden som regjerer i noen familier kan være både fysisk og psykisk. Det stemmer overens med blant annet Heltne og Steinsvåg (2011) og Isdal (2000) som legger frem ulike former for familievold.

Familievold kan føre til traumer hos barnet. Det finnes ulike former for traumer, og de skilles ofte fra hverandre i form av hyppighet og eksponeringsgrad. Terr (1991) legger frem traume type I og II, hvor type I er et resultat av en engangshandling, mens type II er hendelser som har skjedd flere ganger (Terr, 1991). Komplekse traumer er hendelser som har skjedd gjentatt ganger over tid, og innenfor særskilte relasjoner eller situasjoner (Courtois, 2004). To av informantene mente at det var snakk om familievold selv om hendelsen bare hadde skjedd en gang, mens tre av informantene mente det måtte ha vært mer enn en forekomst for at det skulle kunne kalles familievold. Familievold kan falle inn under alle disse tre kategoriene for traumer, men gjerne særlig innenfor type II og komplekse traumer. Da det, i mange tilfeller, er vold som foregår over tid og kan føre til komplekse traumereaksjoner som følge av traume type II.

Innenfor identifiseringen av disse voldsutsatte barna, så hadde informantene noen symptomer og atferd som de mente kunne være tegn på at barnet blir eller hadde blitt utsatt for vold i hjemmet. De hadde med blåmerker, søvnevansker, endringer i atferd, nervøsitet, vansker med å samhandle med andre barn, og separasjonsangst. De hadde ikke tatt med psykosomatiske plager, selvdestruktiv atferd og andre fysiske kjennetegn på vold (Amiel & Heath, 2003; Baker et al., 2002; A. A. Dahl & Dalsegg, 1997).

Konsekvensene av familievold er mange, og de kan strekke seg over hele barnets liv. Familievold skader de rammede på en slik måte at det ryster i familiens grunnmur. Det fører til at barnets trygghetsfølelse ikke bare skades, men den kan forsvinne helt. Det kommer frem blant informantene at barna kan ha problemer med å stole på andre mennesker gjennom resten av livet. Informantene legger frem at barnet påvirkes av volden i hjemmet, og det kan føre til at når de blir eldre velger de ut partnere som de behandler slik de selv har blitt behandlet, eller partnere som vil behandle dem slik forelder eller søsken gjorde. Barnets indre arbeidsmodell for å etablere og vedlikeholde relasjoner påvirkes av relasjonen de har med foreldrene (Pianta, 1999). Barna vil også kunne ha problemer med å konsentrere seg, og utvikle søvnevansker. I følge teorien vil barnet kunne ha en økt risiko for å utvikle depresjon i voksen alder, de vil kunne være engstelige, vil kunne ha et negativt bilde av den fremtiden som venter dem, og utvikle kronisk stress (Adler-Nevo & Manassis, 2005; Killén, 2009, 2010; Shaw, 2000; Terr, 1991; Tetzchner, 2001). Dette ble ikke lagt frem av informantene, og en kan undre seg over om lærerne i den norske skole har den kompetansen som er nødvendig for å kunne oppdage dette.

På spørsmål om hvilken rolle skolen har i slike saker, kommer det frem at skolen har meldeplikt til barnevernet dersom det er mistanke om familievold. Noen av informantene var ikke fornøyde med hvordan denne ordningen fungerte, da barnevernet ikke var forpliktet til å gi skolen tilbakemelding om hvilke avgjørelser og beslutninger som ble tatt. Lærerne la frem at de kunne hjelpe disse barna ved å benytte seg av prinsippene for den autoritative læreren, men samtidig at deres plikt var å melde saken videre. Mine informanter hadde ikke hørt om komplekse traumer, eller den stadieorienterte behandlingsmodellen. Dette var som forventet, samtidig er det jo urovekkende at en behandlingsmodell som denne, hvor læreren spiller en viktig rolle i barnets behandlingsprosess, ikke er kjent i skolen.

Da informantene ble spurt om skolen de arbeidet på, etter deres egen mening, hadde nok kompetanse på området, svarte to av fem nei. De tre andre svarte at hver enkelt lærer gjerne ikke hadde nok kompetanse, men at skolen som helhet nok satt på mye kompetanse. Når en så på ulike symptomer og konsekvenser familievold kan føre til, så kom det frem at informantene hadde kjennskap til en del av symptomene og konsekvensene, men slettes ikke alle. Blant annet nevnte ingen av informantene at barnet kunne gi uttrykk for psykosomatiske plager og «vondter», og selvdestruktiv atferd. Skolene har nok noe kompetanse på huset, men for at elevene skal få den hjelpen de trenger er det viktig at de blir sett av en lærer som vet hvilke symptomer og reaksjoner en skal se etter. Med bakgrunn i det informantene la frem, kan det virke logisk å konkludere med at informantene, andre lærere og skolene trenger å bygge videre på den kompetansen de allerede sitter på.

5.2 Oppgavens betydning i praksis og videre forskning

Omfanget av oppgaven legger ikke automatisk opp til at en kan generalisere resultatene som kommer frem, og si at dette er gjeldende for alle lærere i Norge. Oppgaven kan, derimot, være med å oppfordre til at mer forskning må til på området. Slik at en kan prøve å finne ut om det faktisk er nok kompetanse angående familievold blant lærerne. For mange barn i skolealder, er læreren en av de som barnet ser mest og har mest kontakt med, foruten foreldre. Derfor vil det kunne være naturlig at det er læreren som vil kunne hjelpe barnet dersom det opplever vold i hjemmet.

Med tanke på videre forskning vil det kunne være aktuelt å gjennomføre en lignende studie, men med et større omfang. En annen fremgangsmåte kunne vært å utført en kvantitativ spørreundersøkelse. En kunne også ha benyttet seg av informanter som selv har opplevd vold i hjemmet, for å se deres perspektiv på hvor mye kunnskap og kompetanse det er blant lærerne og på skolen.

Målet med denne oppgaven har vært å finne ut om det er nok kompetanse blant lærerne i skolen i forhold til familievoldtematikken. Slik det kommer frem blant informantene mine, tyder det på at det på noen skoler er nok kompetanse på skolen som en helhet, men gjerne ikke blant lærerne. Da håper jeg at denne oppgaven kan være med på å oppfordre lærere og skoler til å skaffe seg mer kompetanse innenfor tematikken, slik at de kan stå klare og fulle av kunnskap til å ta imot elever som gjerne er en del av mørketallene i samfunnet. Det har også

kommet frem blant en del av informantene at dette ikke er en tematikk som de har lært om når de fullførte sin lærerutdannelse. Gjerne skulle det vært en del av grunnutdannelsen for lærere, slik at det ikke kun er spesialpedagoger som har noe kompetanse. En annen måte å fremheve kompetanse på kunne vært om kommunene rundt om i landet hadde innført dette som et satsningsområde for skolene i kommunene. I kommuner i landet har mange skoler fokusområder som trekkes frem i kommunen som helhet. Som et eksempel, er det en del skoler i år som har fokus på «vurdering for læring». Denne tematikken blir da fulgt opp på teammøter og personalmøter, og skolen som helhet jobber mot å bli flinkere innenfor dette. Hva med å bevisstgjøre de ansatte på familievoldstematikken? Gjerne kunne et fokusområde være at lærere skulle bevisstgjøres på hvilke symptomer og kjennetegn som kan være en konsekvens av familievold.

6.0 Kildehenvisninger

Framtidens barnehage (2012-2013).

Adler-Nevo, G., & Manassis, K. (2005). Psychosocial treatment of pediatric posttraumatic stress disorder: the neglected field of single-incident trauma. *Depression and Anxiety*, 22(4), 177-189. doi: 10.1002/da.20123

Ainsworth, M. S. (1989). Attachments beyond infancy. *American Psychologist*, 44(4), 709-716. doi: 10.1037/0003-066X.44.4.709

American Psychiatric Association. (2000). *Diagnostic and statistical manual of mental disorders: DSM-IV-TR*: American Psychiatric Publishing, Inc.

Amiel, S., & Heath, I. (2003). *Family violence in primary care*. New York: Oxford University Press.

Appel, A. E., & Holden, G. W. (1998). The co-occurrence of spouse and physical child abuse: A review and appraisal. *Journal of Family Psychology*, 12(4), 578-599. doi: 10.1037/0893-3200.12.4.578

Baker, L. L., Jaffe, P. G., Ashbourne, L., Carter, J., Centre for, C., & Families in the Justice System London Family Court Clinic Inc. 200-254 Pall Mall Street Suite 200 London Ontario, N. A. P. (2002). *Children Exposed to Domestic Violence: An Early Childhood Educator's Handbook to Increase Understanding and Improve Community Responses*. Canada.

Lov om barn og foreldre av 04.august 1981 nr 7 (1981).

Lov om barnevernstjenester av 17.juli 1992 nr 100 (1992).

Befring, E., & Timmons, S. (2004). *Research methods, ethics and statistics* (Vol. no. 2). Oslo: Unipub.

- Brewin, C. R., & Holmes, E. A. (2003). Psychological theories of posttraumatic stress disorder. *Clinical Psychology Review, 23*(3), 339-376. doi: [http://dx.doi.org/10.1016/S0272-7358\(03\)00033-3](http://dx.doi.org/10.1016/S0272-7358(03)00033-3)
- Byrne, C. A., Hyman, I. E., & Scott, K. L. (2001). Comparisons of memories for traumatic events and other experiences. *Applied Cognitive Psychology, 15*(7), S119-S133. doi: 10.1002/acp.837
- Courtois, C. A. (2004). Complex trauma, complex reactions: Assessment and treatment. *Psychotherapy, 41*(4), 412-425. doi: 10.1037/0033-3204.41.4.412
- Dahl, A. A., & Dalsegg, A. (1997). *Sjarmør og tyrann: et innsyn i psykopatenes og ofrenes verden*. [Oslo]: Tano Aschehoug.
- Dahl, H. (2008). *Voldtatte følelser: og rommet bak virkeligheten*. [Kjeller]: Genesis.
- Dyregrov, A. (2000). *Barn og traumer: en håndbok for foreldre og hjelpere*. Bergen: Fagbokforl.
- Dyregrov, A., & Dyregrov, K. (2008). *Krisepsykologi i praksis*. Bergen: Fagbokforl.
- Evans, S. E., Davies, C., & DiLillo, D. (2008). Exposure to domestic violence: A meta-analysis of child and adolescent outcomes. *Aggression and Violent Behavior, 13*(2), 131-140. doi: <http://dx.doi.org/10.1016/j.avb.2008.02.005>
- Falasca, T., & Caulfield, T. J. (1999). Childhood Trauma. *The Journal of Humanistic Counseling, Education and Development, 37*(4), 212-223. doi: 10.1002/j.2164-490X.1999.tb00150.x
- Faust, J., & Katchen, L. B. (2004). Treatment of children with complicated posttraumatic stress reactions. *Psychotherapy: Theory, Research, Practice, Training, 41*(4), 426-437. doi: 10.1037/0033-3204.41.4.426

- Felitti, V. J., Anda, R. F., Nordenberg, D., Williamson, D. F., Spitz, A. M., Edwards, V., . . . Marks, J. S. (1998). Relationship of childhood abuse and household dysfunction to many of the leading causes of death in adults. *American journal of preventive medicine, 14*(4), 245-258.
- Gelles, R. J. (1997). *Intimate violence in families*. London: Sage.
- Gilje, N., & Grimen, H. (1995). *Samfunnsvitenskapenes forutsetninger: innføring i samfunnsvitenskapenes vitenskapsfilosofi*. Oslo: Universitetsforl.
- Heltne, U., & Steinsvåg, P. Ø. (2011). *Barn som lever med vold i familien : grunnlag for beskyttelse og hjelp*. Oslo: Universitetsforl.
- Isdal, P. (2000). *Meningen med volden*. Oslo: Kommuneforlaget.
- Israelashvili, M. (2012). Should adjustment disorder be conceptualized as transitional disorder? In pursuit of adjustment disorders definition. *Journal of Mental Health, 21*(6), 579-588.
- Johannessen, A., Tufte, P. A., & Kristoffersen, L. (2010). *Introduksjon til samfunnsvitenskapelig metode*. Oslo: Abstrakt.
- Killén, K. (2009). *Sveket, I, Barn i risiko- og omsorgssviktsituasjoner*. Oslo: Kommuneforlaget.
- Killén, K. (2010). *Sveket, II, Ansvar og (be)handling*. Oslo: Kommuneforl.
- Kvale, S., Brinkmann, S., & Anderssen, T. M. A. R. J. f. (2009). *Det kvalitative forskningsintervju*. Oslo: Gyldendal akademisk.
- Lohne, J.-L., & Christiansen, V. E. (2013, 23.01.13). 75 prosent flere anmeldte familievold. Retrieved 26.01.13, 2013, from <http://www.vg.no/nyheter/innenriks/artikkel.php?artid=10106682>

National Institute of Justice. (2007). Intimate Partner Violence. Retrieved 04.02.2013, 2013, from <http://www.nij.gov/nij/topics/crime/intimate-partner-violence/welcome.htm>

Forskningsetiske retningslinjer for samfunnsvitenskap, humaniora, juss og teologi (2006).

Ormhaug, S. M., Jensen, T. K., Hukkelberg, S. S., Holt, T., & Egeland, K. (2012). Traumer hos barn–blir de gjemt eller glemt? Kartlegging av traumatiske erfaringer hos barn og unge henvist til BuP. *Tidsskrift for norsk psykologforening*, 49(3).

Parkinson, F. (1993). *Post-trauma stress*. London: Sheldon Press.

Pianta, R. C. (1999). *Enhancing Relationships between Children and Teachers*. *School Psychology Book Series*: ERIC.

Pianta, R. C., Hamre, B., & Stuhlman, M. (2003). Relationships Between Teachers and Children *Handbook of Psychology* (pp. 199-234). Hoboken, NJ: John Wiley & Sons, Inc.

Raundalen, M., & Schultz, J.-H. (2006). *Krisepedagogikk : hjelp til barn og ungdom i krise*. Oslo: Universitetsforl.

Redd Barna. Vold og overgrep. Retrieved 24.04.2013, 2013, from <http://www.reddbarna.no/forstyrr>

Regel, S., & Joseph, S. (2010). *Post-traumatic stress*. Oxford: Oxford university press.

Reigstad, B., Jørgensen, K., & Wichstrøm, L. (2006). Diagnosed and self-reported childhood abuse in national and regional samples of child and adolescent psychiatric patients: Prevalences and correlates. *Nordic journal of psychiatry*, 60(1), 58-66.

Roland, P. (2011). *Problematferd i skolen: hvordan kan pedagoger håndtere aggressiv atferd?* Stavanger: Senter for atferdsforskning, Universitetet i Stavanger.

Shaw, J. A. (2000). Children, adolescents and trauma. *Psychiatric Quarterly*, 71(3), 227-243.

Silverman, D. (2001). *Interpreting qualitative data: methods for analysing talk, text and interaction*. London: Sage.

Silverman, D. (2004). *Qualitative research: theory, method and practice*. London: Sage.

Stefansen, K., & Mossige, S. (2007). *Vold og overgrep mot barn og unge : en selvrapporteringsstudie blant avgangselever i videregående skole* (Vol. 20/2007). Oslo: Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring.

Stokka, O. K. (2012). Mindre gatevold, mye mer familievold. Retrieved 15.11.2012 from http://www.aftenbladet.no/nyheter/lokalt/sandnes/Mindre-gatevold_-mye-mer-familievold-2919061.html

Almindelig borgerlig Straffelov av 22.mai 1902 nr 10 (1902).

Terr, L. C. (1991). Childhood traumas: An Outline and Overview. *The American Journal of Psychiatry*, 148(1), 10-20.

Tetzchner, S. v. (2001). *Utviklingspsykologi: barne- og ungdomsalderen*. Oslo: Gyldendal akademisk.

Thagaard, T. (2009). *Systematikk og innlevelse: en innføring i kvalitativ metode*. Bergen: Fagbokforl.

Yule, W. (1999). *Post traumatic stress disorders: concepts and therapy*. Chichester: John Wiley.

7.0 Vedlegg*Vedlegg 1: Godkjenning fra NSD***Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste AS**

NORWEGIAN SOCIAL SCIENCE DATA SERVICES

Harald Hårfagres gate 29
N-5007 Bergen
Norway
Tel: +47-55 58 21 17
Fax: +47-55 58 96 50
nsd@nsd.uib.no
www.nsd.uib.no
Org nr: 985 321 884

Thormod Idsøe
Senter for atferdsforskning
Universitetet i Stavanger
Rektor N. Pedersensgt. 39
4036 STAVANGER

Vår dato: 19.12.2012

Vår ref: 32408 / 3 / MSI

Deres dato:

Deres ref:

TILBAKEMELDING PÅ MELDING OM BEHANDLING AV PERSONOPPLYSNINGER

Vi viser til melding om behandling av personopplysninger, mottatt 14.12.2012. Meldingen gjelder prosjektet:

32408	<i>Barn som har vært vitne til eller opplevd familievold. Hva vet lærerne om konsekvensene av dette, og hvilke tiltak kan de sette inn for å hjelpe disse barna?</i>
Behandlingsansvarlig	Universitetet i Stavanger, ved institusjonens overste leder
Daglig ansvarlig	Thormod Idsøe
Student	Cecilie Idsøe

Personvernombudet har vurdert prosjektet og finner at behandlingen av personopplysninger er meldepliktig i henhold til personopplysningsloven § 31. Behandlingen tilfredsstiller kravene i personopplysningsloven.

Personvernombudets vurdering forutsetter at prosjektet gjennomføres i tråd med opplysningene gitt i melde skjemaet, korrespondanse med ombudet, eventuelle kommentarer samt personopplysningsloven og helseregisterloven med forskrifter. Behandlingen av personopplysninger kan settes i gang.

Det gjøres oppmerksom på at det skal gis ny melding dersom behandlingen endres i forhold til de opplysninger som ligger til grunn for personvernombudets vurdering. Endringsmeldinger gis via et eget skjema <http://www.nsd.uib.no/personvern/meldeplikt/skjema.html>. Det skal også gis melding etter tre år dersom prosjektet fortsatt pågår. Meldinger skal skje skriftlig til ombudet.

Personvernombudet har lagt ut opplysninger om prosjektet i en offentlig database, <http://pvo.nsd.no/prosjekt>.

Personvernombudet vil ved prosjektets avslutning, 16.05.2013, rette en henvendelse angående status for behandlingen av personopplysninger.

Vennlig hilsen

Vigdis Namtvedt Kvalheim

Marte Sivertsen

Marte Sivertsen tlf: 55 58 33 48

Vedlegg: Prosjektvurdering

Kopi: Cecilie Idsøe, Verven 14a, 4014 STAVANGER

Avdelingskontorer / District Offices

OSLO: NSD, Universitetet i Oslo, Postboks 1055 Blindern, 0316 Oslo. Tel: +47-22 85 52 11. nsd@uo.no
TRONDHEIM: NSD, Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet, 7491 Trondheim. Tel: +47-73 59 19 07. kyrre.svarva@svt.ntnu.no
TROMSØ: NSD, SVF, Universitetet i Tromsø, 9037 Tromsø. Tel: +47-77 64 43 36. nsdmaa@svt.uio.no

Personvernombudet for forskning

Prosjektvurdering - Kommentar

Prosjektnr: 32408

Formålet er å undersøke om den norske skolen har nok kompetanse til å møte elever med traumer etter familievold.

Ifølge prosjektmeldingen skal det innhentes skriftlig samtykke basert på muntlig og skriftlig informasjon om prosjektet og behandling av personopplysninger. Personvernombudet finner informasjonsskrivet tilfredsstillende utformet i henhold til personopplysningslovens vilkår.

Personvernombudet minner om at lærerne ikke kan omtale elever i identifiserbar form av hensyn til taushetsplikten. Det forutsettes at taushetsplikten ikke er til hinder for den behandling av opplysninger som finner sted.

Innsamlede opplysninger registreres på privat pc. Personvernombudet legger til grunn at veileder og student setter seg inn i og etterfølger Universitetet i Stavanger sine interne rutiner for datasikkerhet, spesielt med tanke på bruk av privat pc til oppbevaring av personidentifiserende data.

Prosjektet skal ifølge informasjonsskrivet avsluttes innen 16.05.2013 og innsamlede opplysninger skal da anonymiseres og lydopptak slettes. Anonymisering innebærer at direkte personidentifiserende opplysninger som navn/koblingsnøkkel slettes, og at indirekte personidentifiserende opplysninger (sammenstilling av bakgrunnsopplysninger som f.eks. skole, alder, kjønn) fjernes eller grovkategoriseres slik at ingen enkeltpersoner kan gjenkjennes i materialet.

Vedlegg 2: Informasjonsskriv

INFORMASJON OM FORSKNINGSPROSJEKT

Barn som har vært vitne til eller opplevd familievold. Hva vet lærerne om konsekvensene av dette, og hvilke tiltak de kan sette inn for å hjelpe disse barna?

Jeg er masterstudent ved Senter for Atferdsforskning på Universitetet i Stavanger, og holder nå på med min avsluttende masteroppgave. Temaet for min oppgave er familievold, og jeg ønsker å undersøke hvilken kompetanse lærerne i skolen sitter på i og med at det kommer frem både i media og tidligere forskning at familievolden i Norge har økt de siste årene. I tillegg vil jeg også se på hvilke tiltak lærerne har tilgjengelig for å sette inn for å hjelpe disse barna.

For å finne ut mer om dette ønsker jeg å intervju mellom 4 og 7 lærere i skolen, gjerne med et spredt aldersnivå. Intervjuene har en varighet på ca 30-60 minutt. Tidspunktet for intervjuene bestemmes hovedsakelig av informantene, når dere har tid, men mest ønskelig innen slutten av februar 2013. Intervjuene blir tatt opp på lydbånd, og transkribert. Det er bare jeg som vil ha tilgang på datamateriale som ikke er anonymisert. Alt som kommer frem i intervjuene kommer til å anonymiseres, og det vil ikke kunne være mulig å spore tilbake til enkeltpersoner eller skoler. Alle data som er med i den ferdige oppgaven er altså anonymisert og kan ikke spores tilbake igjen til deg, oppgaven forventes ferdig innen 16.mai 2013.

Det er frivillig å delta i prosjektet, og dere kan når som helst trekke dere skulle det være ønskelig. Dersom du trekker deg vil alle innsamlede data om deg straks anonymiseres. Dersom du har lyst til å være med på prosjektet, er det fint om du signerer den vedlagte samtykkeerklæringen og sender den til meg. Adressen er Cecilie Idsøe, Verven 14a, H0105, 4014 Stavanger. Dersom det er problematisk kan en sende sitt svar til c.idsoe@stud.uis.no. MERK: Grunnet flytting må svar via post sendes innen 21.01.2013, eller en kan sende svaret via epost etter denne dato. Da det er begrenset med tid er det ønskelig at svar sendes innen 01.02.2013.

Hvis det er noe du lurer på kan du kontakte meg på telefonnummer 910 04 778, eller sende en e-post til c.idsoe@stud.uis.no. Du kan også kontakte veilederen min Thormod Idsøe på telefonnummer 51 83 29 16 eller sende en e-post til thormod.idsoe@uis.no. Studien er meldt til Personvernombudet for forskning, Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste (NSD).

Med vennlig hilsen

Cecilie Idsøe

SAMTYKKEERKLÆRING:

NAVN: _____

Jeg sier meg herved villig til å delta i forskningsprosjektet, og kan nåes på mail:

_____ eller telefon: _____

Underskrift og dato:

Vedlegg 3: Intervjuguide

INTERVJUGUIDE:

Kjønn:

Alder:

Utdanning:

Ansiennitet:

- Familievold:

1. Hva legger du i begrepet familievold?

Kan du utdype, og gi noen eksempler på hva som vil være familievold i dine øyne?

- Traumer:

1. Hva er traumer? Hva er din definisjon på traumer?

2. Hvilke traumesymptomer kan en se hos traumeutsatte barn? Hvilke symptomer kjenner du til?

3. Hvilke hendelser kan gi barn traumer?

- Identifisering:

1. Hvilke kjennetegn kan vi se hos barn som opplever familievold? Hvilke kjenner du til?

2. Hvilke kjennetegn bør gi varselsignaler hos en lærer?

3. Hvorfor er det viktig at vi kan identifisere barn som opplever familievold?

- Konsekvenser:

1. Hvilke konsekvenser TROR du familievold fører til hos barnet?

Både langsiktige og kortvarige?

* *Påtrengende minner: traumeminner, konsentrasjonsvansker*

* *Vondter, urenlige, Kroppslig aktivering, tilknytningsproblemer*

- Skolens rolle:

1. Hvilken rolle kan DU ha i barnets liv?

Hva mener du er DIN rolle dersom du mistenker familievold? Hvordan går du frem?

2. Hvordan kan skolen hjelpe disse barna?

Hva vet du stadiorientert behandling?

Hva tenker du om begrepet autoritativ lærer?

3. Har skolen etter DIN mening nok kompetanse på området? Hvorfor/hvorfor ikke?

Hvilke symptomer vil kunne være tegn på en elev med PTSD-symptomer?

Hvordan er forståelsen for problematikken? Eksempelvis er noen elever ukomfortable med berøring, hvordan går en da frem for å bygge opp relasjoner eller iredtesette?